

Digitaliseret af | Digitised by

**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):

Ehlers, Edv.; af Edv. Ehlers.

Titel | Title:

Danske St. Jørgensgaard i Middelalderen

Udgivet år og sted | Publication time and place: København : Fr. Bagges Bogtrykkeri, 1898

Fysiske størrelse | Physical extent:

86 s. :

DK

Værket kan være ophavsretligt beskyttet, og så må du kun bruge PDF-filen til personlig brug. Hvis ophavsmanden er død for mere end 70 år siden, er værket fri af ophavsret (public domain), og så kan du bruge værket frit. Hvis der er flere ophavsmænd, gælder den længstlevendes dødsår. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work may be copyrighted in which case the PDF file may only be used for personal use. If the author died more than 70 years ago, the work becomes public domain and can then be freely used. If there are several authors, the year of death of the longest living person applies. Always remember to credit the author

Edw. Ehlers.

Danske Sr. Jørgensgaarde.

1898

12, - 317 - 8

DET KONGELIGE BIBLIOTEK

130021103315

Til det st. kgl. Bibliotek

DANSKE ST. JØRGENSGAARDE

I

MIDDELALDEREN

AF

DR. MED. EDV. EHLERS

SÆRTRYK AF BIBLIOTEK FOR LÆGER

UDARBEJDET MED UNDERSTØTTELSE AF DET CLASSENSKE FIDEICOMMIS

KJØBENHAVN

FR. BAGGES BOGTRYKKERI

1898

12. - 317 - 8

Danske St. Jørgensgaard i Middelalderen

af
Dr. med. Edv. Ehlers.

Thet kende gudt, at ther som lyden
hafde meg tilføghet rigdom, tha sculde jeg
hjelpe ther trolige til. Men fordi hun haff-
uer hanum icke vnth meg, ther jeg er oc met
well till freds, tha will jeg ikenke ther først
till thette føje bled og papijr, ther maa re-
de saa langt som thet kandt, meg haabes
tha, at ther scall iw noghen tage exempill
effther.

Poul Eliesen: Om frande menniskir
etc. [Sechers Udgave]. I. S. 146.

Almindelig Del.

I. Klosterhospitaler. II. Isolationslove. III. Betingelser for
Optagelsen. IV. Undersøgelsen. V. Udelukkelsen af Samfundet.
VI. Hospitalernes Indtægter. VII. Visitats. VIII. Gudstjeneste.
IV. Hospitalets Funktionærer. X. Forplejningen. XI. Husorden.
XII. Hospitalernes Forfald.

I. Klosterhospitaler.

Omsorgen for de syge og de fattige varetoges i Mid-
delalderen af Gejstligheden ved Hjælp af frivillig ind-
strømmende eller sammentiggede milde Gaver.

Paa en Tid, da der endnu ikke fandtes Hospitaler,
søgte syge og hjælpeløse Mennesker ind i Klostrene med
det lidt eller meget, de besad. Klostrene tog saadanne
i legemlig eller aandelig Forstand hjælpeløse Mennesker

paa Aftægt, sørgede for deres Fornødenheder og forvaltede deres Ejendom, som ved paagældendes Død tilfaldt Klostrene.

Patienterne erhvervede sig herved et sorgfrit Udkomme, om hvilket der i mange Tilfælde ligefrem afsluttedes en Slags Livrente-Kontrakt. Saadanne Overenskomster vare hyppig ret detaillerede; af og til finde vi i dem Eksempler paa, at den mødige Stakkel, der søgte indenfor Klosterets stille Mur, endnu havde bevaret en verdslig Kærlighed til visse Nydelser, der laa lidt til Siden for det daglige Brød. Saaledes se vi en fynsk Adelsmand UBBE give sig og alt sit Gods til St. Knuds Kloster i Odense, betingende sig en Ret Kallun om Dagen. Det vilde han spise hver Dag; men hjemme paa hans Gaard havde Folkene en Dag, da de ikke kunde skaffe Kallun, narret den blinde Mand ved at give ham Stjernen (Pandehud) af en Oksehud. Af Vrede herover gik han i Kloster.¹⁾

Det var i øvrigt ikke udelukkende verdslige Fordele, man vandt ved at gaa i Kloster; man erhvervede sig jo tillige „Himmelens Gunst og Salighed ved at gøre vel mod Christi fattige“ (Munkene).

„Klostrene vare Tilflugtssteder for mange Mennesker, hvem Verden ikke tjente og som lidet tjente den. Gamle svage Folk, som kun længtes efter Gravens Hvile, tilbragte deres sidste Levedage indenfor Klostrenes stille Mure med saadanne Sysler, som ikke overstege deres Kræfter og tillige tilfredsstillede deres, vel som oftest, overtroiske og overspændte Andagt.

Vare saadanne Personer rige, da gave de deres Gods til et af de rige Herreklostre og nøde da i dette en god Alderdomspleje; vare de fattige, saa aabnede Hospitaleterne ved Johanniterhusene og Helligaandsklostrene dem

¹⁾ SUHM's Samlinger. Kbhv. 1779. I S. 89.

Adgang til en Pleje, som hverken de selv, eller Slægt og Venner, eller Staten ved offentlige Foranstaltninger lovede dem“.¹⁾

At den katolske Kirke i det store og hele har opfyldt sine Forpligtelser overfor Fattigvæsen og Sygepleje paa en for Datiden ret værdig Maade, kan næppe betvivles. Offervilligheden i Almuen var meget stor; og denne Offervillighed har sikkert været baseret paa Tillid til Gejstlighedens Forvaltning og ikke blot paa blind Guds frygt.

LUTHER, der vel næppe kan beskyldes for at se med for milde Øjne paa denne Side af Kirkens Virksomhed, skriver: ²⁾

„Im Papstthum war jedermann barmherzig und mild, da gab man mit beiden Händen fröhlich und mit grosser Andacht“,

„Zuvor konnte eine jede Stadt, danach sie gross war, etliche Klöster reichlich ernähren, will geschweigen der Messepfaffen und reichen Stift“.

„Da schneite es mit Almosen, Stiften und Testamenten“.

„Unter dem Papstthum waren die Leute milde und gaben sie gern“.

Denne Gavmildhed kom naturligvis ofte i Strid med de efterlevendes Interesser.

DAUGAARD³⁾ siger herom: For at denne vidtdrevne Gavmildhed mod Klostre og andre hellige Steder ikke skulde for meget og for ofte komme retmæssige Arvinger til Skade, have Lovgiverne i Middelalderen fastsat adskillige Indskrænkninger for Giverne. En sund og frisk Mand maatte gaa i Kloster med sin hele Hovedlod eller

¹⁾ DAUGAARD: Danske Klostre i Middelalderen. Kbhv. 1830. S. 91.

²⁾ Sämmtliche Werke. V. 264 f. XIII 123. XLI 131 f. XLIII 164. cit. e. W. SCHMITZ.

³⁾ l. c. S. 49.

skænke sin hele Hovedlod til et helligt Sted ¹⁾); men en syg Mand eller Kvinde maatte kun give sin halve Hovedlod ²⁾. Den Mand, siger sjællandske Lov, kalder man syg, som ej har Førlighed til at ride til Thinge eller andet Stævne; den Kone kaldes syg, der ej kan gaa med sine Nøgler og sørge for sit Hussinde. Men, hedder det videre, bliver en Mand eller Kone vanfør, da maa de drage med deres hele Hovedlod.

Efterhaanden som Kirken fik organiseret Sygeplejen, blev den nødt til at specialisere Forplejningen af visse Sygdomme. I min Bog om Ignis sacer et Sancti Antonii ³⁾ har jeg omtalt den specielle Rolle, som Antoniterklostrene (her i Landet fandtes saadanne kun i Slesvig og i Præstø) spillede for Behandlingen af Ergotismus gangrænosus, der af og til optraadte med voldsomme Epidemier.

Men Middelalderens Endemi og Landeplage, den kroniske Infektionssygdom Spedalskhed, havde endnu tidligere vakt de gejstlige og verdslige Autoriteters Opmærksomhed. Mod denne Sygdom byggedes de første Hospitaller overhovedet. Saadanne vides allerede at have været i Funktion Aar 460 (Saint-Oyan), Aar 570 i en Forstad til Chalons-sur-Saône, 634 i Verdun ⁴⁾

Her i Landet synes Knud VI. at have været særlig gavmild mod Hospitalerne, en Ros man gjerne kunde yde denne Konge, om hvem vi ellers lære saa lidt i Skolen.

I Liber daticus Lund vetustior læses: ⁵⁾

Anno D.i. 1204 obiit Kanutus Rex — qui inter ce-

¹⁾ THORKELIN'S Samling af danske Love. Skaanske Kirkelov p. 6. Sjællandske Kirkelov p. 15—16.

²⁾ cfr. ERIKS sjællandske Lov. ROSENVIINGES Udgave S. 35.

³⁾ Bibl. f. Læger 1895 og 1897.

⁴⁾ CHEVALIER: Notes hist. sur la maladrerie de Voley. S. 132.

⁵⁾ LANGEBEK: Scripta rerum dan. III. S. 568.

tera suæ frugalitatis beneficia universa Monasteria infra Daciam et loca, quæ infirmorum Ospitalia instituta sunt, larga munificentia ditavit.

Men paa hans Tid har saadanne altsaa allerede været i Funktion.

Saa ofte der i den tidlige Middelalder tales om Hospitaler, kan man gaa ud fra, at der er Tale om Spedalskhedshospitaler. Det skandinaviske Navn Spedalskhed (svensk: spitälska) antyder jo netop, at det er den eneste Sygdom, der kræver Hospitalsbehandling.

„Oc fordi wore hospitall saa skickede wdi gammill tidt, at ther inghen lagdis wdi wdhen han haffde hospitals- siwge — hospitals siwge kalledis paa then tidt then spjaldsfe sooth, nar ther wore inghe andre hospitall“¹⁾.

Det tyske Navn „AUSSATZ“ tager Sigte paa Nødvendigheden af at isolere, „udsætte“ de syge; ogsaa her i Danmark brugtes i Middelalderen Navnet „udsettische siwge“.

Disse Spedalskhedshospitaler, af hvilke hver By i den senere Middelalder havde sit, der altid af Frygt for Sygdommens aldeles ubestridte Smittefare lagdes udenfor Byens Porte, havde væsentlig en klostermæssig Organisation og stod under bestemte Helgenes Beskyttelse. Men det var ikke over alt den samme Helgen, der paakaldtes.

I Nord- og Øst-Europa stod de under Beskyttelse af St. GEORG, eller som vi i Skandinavien over alt har kaldt ham: St. JØRGEN (el. ØRGHEN)²⁾. Alle St. Jørgens-

¹⁾ POUL ELIESEN'S „Danske Skrifter“. SECHER'S Udg. Kbhv. 1855. I S. 152.

²⁾ St. Jørgens Kamp med Dragen menes at have fundet Sted ved Svendborg. Det hedder herom i PONTOPPIDAN'S Danske Atlas, III 535 saa henrivende:

„Hvad som gemeenlig berettes om den Plads i Skoven ved St. Jørgensgaard, hvor intet Græs skulde gro, er en Fabel, da Skoven alle Vegne dæmper Græsset. Deri har St. Jørgens

gaarde i Skandinavien ere tidligere Spedalskhedshospitaler. Det store Hospital i Stockholm for veneriske Sygdomme har bevaret Navnet ST. GÖRAN ¹⁾.

ST. JØRGENS Kamp med Dragen gør det let forstaaeligt, at Almuen gerne henvendte sig til ham om Hjælp mod denne frygtelige Sygdom.

I Tyskland stod Spedalskhedsasylet i Almindelighed under ST. GEORG'S Beskyttelse; og det er næppe rigtigt, hvad H. V. HILDEBRANDT fortæller ²⁾, at de stode under ST. NICOLAI. Kan være, at dette enkelte Steder har været Tilfældet, (her hjemme f. Eks. Kalundborg — se senere).

I Mellemeuropa stode de under ST. JACOB. Historisk bekendt er Leprosiet ST. JACOB an der Birs, hvor 500 Schweizere den 26de August 1444 næsten alle fandt Døden i Kamp mod en Overmagt af Tyskere og Franskmænd ³⁾. I Krakau tilhørte de ST. VALENTIN og ST. LEONARD ⁴⁾.

I Syd- og Vesteuropa stode Spedalskhedsasylet under Beskyttelse af ST. LAZARUS, den fattige Mand, der levede af de Smuler, der faldt fra den riges Bord, og hvis Saar Hundene slikkede — atter en let forstaaelig Allegori.

Det store Kvindefængsel og Prostitutionshospital i Paris ST. LAZARE har bevaret sit Navn til Minde om sin spedalske Fortid. Neapels Lazaroner er — teoretisk set — Efterkommere af Byens spedalske.

Kamp med Dragen ikke Skyld, skøndt det kan være ligesaa troligt, at hans Kampe-Plads haver været her som imellem Barut og Tripoli i Syrien, hvor den anvises af Hr. ARVIEUX i hans Asiatiske Rejsebeskrivelser, Pars II p. 383.“

¹⁾ Paa svensk: S. Görans eller Öriens spetal.

²⁾ Om välgörenhet under Medeltiden. Svenska Fornminnesförningens Tidsskrift. Stockholm 1885-87, S. 207.

³⁾ LESSER: Die Aussatshäuser des Mittelalters. Zürich 1896. S. 12.

⁴⁾ GLÜCK: Lepra in Polen. Janus 1897. S. 543. ▢

I Frankrig har ogsaa andre Helgene kunnet antage sig de spedalske. NÉRET siger ¹⁾ efter Dictionnaire encyclopédique des sciences médicales (Artikel: Eléphantiasis), at Leprosierne stod under ST. LAZARE, STE. MARTHE og STE. MADELEINE. Men hist og her har lokale Helgene taget sig af dem, f. Eks. i Berry og i Indre: ST. SYLVAIN DE LIVROUX.

Københavns St. Jørgensgaards Segl forestillede OLAF DEN HELLIGE, og Hospitalet havde Indkomster af en „St. Olafs Blok“, der maa have været opsat ved Stranden ²⁾. Den omtales i en Forordning af Biskop PEDER af 29. Januar 1275.

II. Isolationslove.

Kampen mod den spedalske Sygdom førtes altsaa i Middelalderen først og fremmest ved Hjælp af Isolationsbestemmelser.

Alle gamle By- og Stadslove indeholde slige Bestemmelser, der rimeligvis have deres Rod i den tidlige Middelalder. Saaledes nævnes det, at ROTHARIS, Longobardernes Konge, allerede Aar 630 e. Kr. skal have udstedt en Lov mod de spedalske ³⁾. Longobarderne ansaas for stærkt befængte med Spedalskhed. Aar 770 truede Pave STEPHAN III KARL DEN STORE med Banlysning, hvis han ægtede BERTHA, en Datter af DIDERIK, Longobardernes Konge og „vanærede Frankernes ædle Blod ved at blande det med de troløse og stinkende Longobarders“.

Eftersom man, hverken for Danmarks, Norges eller Islands Vedkommende med Sikkerhed kan forfølge Spedalskheden længere tilbage i Historien end til Slutningen

¹⁾ Prophylaxie de la lèpre au moyen-âge. Thèse de Paris 1896. p. 14.

²⁾ Københavns Diplomatarium. I. 24.

³⁾ RAYMOND: Hist. de l'Eléphantiasis. Lausanne 1767. S. 106-107, cit. e. HENSLER.

af det 12te Aarhundrede ¹⁾, følger det af sig selv, at Lovgivningen først senere tager Sigte paa Sygdommen.

Den ældre Gulatingslov § 298 /5 fritager spedalske Mænd for at drage i Leding. CONRAD MAURER ²⁾ angiver denne Lovs Oprindelse til Begyndelsen af det 13de Aarhundrede.

Med Hensyn til Tvangsreglerne gør der sig dog en vis Progression gældende, i det mindste her hjemme. Saaledes hedder det i Biskop JOHAN KRAGS Stadsret for København af 29de Januar 1294 § 105 ³⁾:

De leprosis.

Item percussus lepra non cogetur ad leprosos intrare, quamdiu communionem hominum publice devitaverit.

Heraf fremgaar, at man oprindeligt ikke isolerede de spedalske tvangsmæssigt men rent fakultativt eller — som i Nutiden — naar de ikke holdt sig tilbørlig isolerede fra de sunde Omgivelser. 1294 stod man altsaa allerede paa vort nuværende, moderne Standpunkt.

Ulige strængere er CHRISTOPHER AF BAYERN'S „Stadsret for København“ af 14. Oktober 1443. 5. Kap. § 36. ⁴⁾:

Item, hwo som fanger spitaals sot uti stadhen, han schall nødhes udh at fare til scti Jørgens hus innen then tiidh, som honum aff foghet oc burgemestere forelagt wordhær; gør han thet icke, tha mue the føre honum oc hans gotz tiidh uppa hans fost oc tæring.

¹⁾ EHLERS: Den spedalske Sygdom paa Island. Hospitalstidende 1893, Nr. 40.

²⁾ De nordgermanske Retskilders Historie. Oversat. Kristiania 1878. S. 27.

³⁾ KOLDERUP-ROSENVINGE: Samling af gamle danske Love. Kbhv. 1827. V. Del S. 119 og Københavns Diplomatarium I. S. 59.

⁴⁾ KOLDERUP-ROSENVINGE S. 158. Kbhvs. Diplom. I. 173.

Ligesaa rigoristisk gaar KONG HANS' „Købstadsret offver all Danmark“ frem i sin § 112 ¹⁾:

„Ingem spidalske folck maa bliffue udi Kiøbstederne. Will dem, som spidalsk er, icke met Wilge udfare aff Stadem, da maa Borgemesterne lade føre dem Personn paa deris Kost til det neste Sancti Jørgens Hospitaell met thenz godz.

Disse Isolationsbestemmelser bleve antagelig overholdte, saalænge der endnu var notoriske Endemier af Spedalskhed, men vel næppe længere end til Slutningen af det 16de Aarhundrede. Ved Midten af Aarhundredet nedlagdes nemlig alle St. Jørgensgaarde for at sammenlægges med de store, almindelige Hospitaler, dog saaledes, at der over alt bevaredes Isolationsrum for de endnu sporadisk forekommende Tilfælde af Spedalskhed.

Det hedder i CHRISTIAN III's Reces af Ribe 1542 ²⁾:

„Efterdi (den almægtige Gud være lovet og benedidet) at den spitalske Syge er ikke her i Landet saa almindelig, som hun var i gammel Tid, da ville vi, at alle St. Jørgensgaarde og andre smaa Hospitaler, som ere funderede til spitalske Folk, skulle lægges til de store og almindelige Hospitaler, og dersom nogle af forskrevne St. Jørgenshospitaler ere nogle forlehnte i deres Livstid, da skulle de sættes og taxeres paa den aarlige Afgift at svare til de almindelige Hospitaler, og om nogensteds endnu findes spitalske Folk, da for dem at bygge et Hus ved de almindelige Hospitaler, enten i Abildgaard eller paa anden bekvem Sted, at alle kan have Underholdning af én Gryde“.

Efter den Tid har Lovgivningsmyndigheden kun fundet Anledning til at beskæftige sig med Spedalskhed i FREDERIK II's Ordinans om Ægteskabssager (Hadersleb-

¹⁾ KOLDERUP-ROSENVINGE I. c. S. 557.

²⁾ HOFMAN'S Fundatser II. S. 100.

hus 27. Dec. 1588) 3die Kapitel, der ogsaa findes gen-
taget i CHRISTIAN V.'s danske Lov III 16—18:

„Dersom Hustru eller Hossbonde falder udi nogen be-
smittelig Siuge, som Spedalske eller Franzoser, da bør
dennem ikke derfor at skilles ad men lide det taalmodigen,
som det Kaars Gud haffuer dennem paalagt. Dog er
det udi sig selv Christeligt, at den, som met sliq Siugdom
er beladt, icke begierer at besmitte den anden“.

Dog har Regeringsmyndighederne endnu senere ved-
kendt sig Isolationsprincippet, f. Eks. i en Forordning af
29de April 1661, der paabyder Isolation af de spedal-
ske paa Færøerne om fornødent med Tvang. 10 Aar
tidligere oprettedes de første islandske Spedalskhedsasyl-
er, fire i Tallet¹⁾.

III. Betingelser for Optagelsen.

I Spedalskhedsasylet optoges kun Borgere fra Byen
eller Indbyggere fra det Distrikt, i hvilket Hospitalet
havde Ret til at samle Almisse.

POUL ELIESEN²⁾ siger udtrykkelig:

„Oc fordi war thet saa skicked i gammil tidt, at huer
menighedt schulde besørie sijne francke oc misellige menni-
skir, nar huer oc een burde thet at fødis, som han haffde
leffuet oc hafft wmage“.

Det samme synes yderligere at fremgaa af den
ovenciterede CHRISTOPHER AF BAYERN'S Stadsret for Køben-
havn af 1443:

„hwo som fanger spitaals sot vti stadhen“ o. s. v.

Fra Byer, der intet Spedalskhedshospital havde, før-
tes Patienten til nærmeste St. Jørgensgaard i Henhold til
Kong HANS' Købstadsret over al Danmark § 112.

I Paris skulde den spedalske, for at kunne optages
i St. Lazare, være født indenfor Byens fire Porte som
Barn af legitime Forældre, Borgere i Byen. Herfra

¹⁾ EHLERS l. c.

SECHER'S Udgave I. 153.

undtoges alene Bagerne, der betalte en speciel Afgift til St. Lazare ¹⁾).

I Nîmes optoges (efter PUECH) fremmede kun med Konsulernes Samtykke og maatte betale 25 livres for Optagelsen, medens Borgerne kun betalte 15 livres (ca. 225 francs).

Man kunde altsaa ikke uden videre blive optaget i ethvert Leproseri; der var Asyl, der afslog at optage de fattige, naar de vare ude af Stand til at betale den med Indtrædelsen forbundne Afgift (i Lille skulde der for Undersøgelsen udredes 60 sous).

Der kunde ogsaa være Installationsudgifter; i Bourbourg (Cousse-maker) skulde der betales 7 livres 10 sous, af hvilke $\frac{2}{3}$ tilfaldt Fogden og $\frac{1}{3}$ Patienterne.

Det er rimeligvis denne Afgift, der i Danmark benævnes Introit. Det ældre Svendborgdokument (se senere) bestemmer, at Præsten skal betale Introit, ligesom et andet Søkend. Søkendene skulde betale Introit, hvis det var i deres Magt og Formue, „som tilforn haver været Sædvane“.

I det yngre Svendborgdokument (se senere) er Introit fastsat til 5 Mk., som uddeles blandt Lemmerne, der rimeligvis hermed blot — som i andre Leproserier — har skaffet sig en god Dag og en glad Aften. Det siges samtidig, at naar Introit er bleven uddelt, skal Fogden slaa til Lyd, og den ny indkomne skal i alle Brødrer og Søstres Overværelse aflægge Ed paa, at han vil være alle sine Medsøkende tro, huld og god, baade inden og uden for Hospitalet, „saa sandt hjælpe ham Gud og hans hellige Mænd“.

Det forlangtes end yderligere, at Patienten medbragte det nødvendige Husgeraad, der ved hans Død tilfaldt Anstalten. I Nîmes skulde Patienten f. Eks med-

¹⁾ HÉRY: Les léproseries dans l'ancienne France. Paris 1896. S. 61.

føre en Seng, en Madras, en Pude, seks Lagener, to Sengetæpper, ti Skaale og to Tinfade af Vægt tretten Pund. Medbragte Patienter ikke sligt Bohave, Seng eller i det mindste Madras, saa maatte han ligge, som han selv kunde rede, paa Gulvet, i Halm eller lignende. I flere Byer (f. Eks. i Troyes) var der et Spedalskhedshospital for betalende Patienter, et andet for fattige.

I St. Lazare i Paris ¹⁾ var der Patienter, der boede for sig selv i Huse uden for St. Lazares Indelukke, andre boede i Huse i selve Anstaltens Indre, atter andre i Eneværelse, med særlig Tjener eller Oppasser. Saadanne Patienter vare naturligvis ikke til Udgift men til Indtægt for Huset. Var Patienten ikke Borger i Byen, kunde han ikke blive optaget. Dette overholdtes meget strengt.

1445 vilde JEHAN DE MAUBEUGE, Sekretær hos Philip den gode, da han blev angrebet af Spedalskhed, gerne indtræde i Asylet i Lille. Men det hjalp ham ikke en Smule, at den mægtige Fyrste selv, „Hertug af Burgund, Brabant og Limburg, Greve af Flandern, Artois, Burgund, Hennegau, Zeeland og Namur“, Kongen af Frankrigs Ligemand, skrev til sine „kære og højt elskede Fogeder i Byen Lille og bad og bønfuldt dem høfligst om af Gunst for“ Hertugen at tage imod hans Tjener. Borgerne Lille tog ham ikke ²⁾.

Dernæst følger det af sig selv, at i et Spedalskhedshospital optoges kun saadanne Personer, der vare angrebne af Spedalskhed. Sygdommen konstateredes af Lægerne, eller om disse ikke fandtes, af de Empirikere, der erstattede dem; i Mangel af saadanne simpelthen af Spedalskhedshospitalets Administratorer eller af allerede optagne

¹⁾ BOULLÉ: Recherches historiques sur la maison de St. Lazare de Paris. Mémoires de la société de l'histoire de Paris T. III.

²⁾ HÉRY. l. c. S 59.

spedalske Patienter, der tilkaldtes for at udtale sig direkte eller gennem én af deres Midte valgt Jury ¹⁾).

I Tyskland afgjordes Diagnosen af en sagkyndig Kommission, der kaldtes „Aussatzschau“. Det var dog kun de større Byer, der havde „Aussatzschau“. Vi vide saaledes, at Züricherne sendte deres Patienter til Constanz indtil 1491, da Zürich fik sit eget „Skue“.

I Basel forordnede Raadet ²⁾ 1396, at ingen Bartskærer maatte udstede Attester om Spedalskhed. Lægen Mester BERCHTOLD eller den Efterfølger, Raadet maatte beskikke ham, skulde være til Stede ved Undersøgelsen.

I Rhinlandene var Frankfurt et søgt Sted for Besigtigelse af spedalske. Fra Giessen, Marburg, Wetzlar, Bacharach, Ober-Wesel og Amberg gik man til Frankfurt for at lade dem undersøge. 1460 sendte Frankfurt en Mand til Køl'n til Overskøn ved „Aussatzschau“ ³⁾.

Med Hensyn til Anmeldelsen af nye Patienter ventede man vistnok i Reglen, indtil Omgivelserne af Frygt for Smitte begyndte at udpege Patienten som antagelig spedalsk; men paa mange Steder havde Læger og Bartskærere utvivlsomt Meldepligt. Tillægsartikel til Barberernes Laugsartikler (Frankfurt a. M. 1433) ³⁾ forbyder dem at skære de spedalskes Bart eller at aarelade dem, og det paalagdes dem for Øvrigheden at anmelde spedalske Patienter, der ikke holdt sig hjemme. I Metz havde Lægerne edelig Meldepligt overfor Spedalskhed i det XIV.—XV. Aarhundrede. Mistænkelige Personer i Byen undersøgte straks af „le myr“.

Hvorledes det har været her hjemme med Undersøgelsen, ser jeg mig ikke i Stand til at meddele; jeg har derfor meddelt ovenstaaende Noter om Forholdene

¹⁾ HÉRY l. c. S. 55.

²⁾ LESSER: Aussatzhäuser des Mittelalters. Zürich 1896. S. 10.

³⁾ KRIEGK: Deutsches Bürgerthum im Mittelalter. Frankfurt a. M. 1868. I. S. 5.

i Udlandet. De paagældende Foranstaltninger ere nemlig helt igennem ensartede over alt. Om Meldepligten her hjemme hedder det kun i det ældre Svendborgdokument (se senere), at Hospitalets Bestyrelse, d. v. s. dets „Forsvar“, Præst, Ridesvend og Kirkeværge skulde „indkræve“ de Patienter i deres Distrikt, der led af udsættisk Syge.

I de svenske Hospitalsvedtægter (HEDQUIST l. c.) foreskrives det, at Sysselmanden skal skaffe sig nøje Efterretning om de spedalske, der findes indenfor hans Omraade, og indtage dem i Hospitalet; og om de ikke selv vilde komme eller hindredes af nogen anden, saa idømtes den skyldige høje Bøder.

IV. Undersøgelsen.

Circa tamen examen et iudicium Leprosorum est multum advertendum, quia maxima injuria est, sequestrare non sequestrandos, et dimittere Leprosos cum populo. Nam morbus est contagiosus et infectivus. Ideo medicus sæpe debet eos aspicere et signa volvere et revolvere et videre, quæ sint univoca et quæ æquivoca? et non iudicet per unum signum sed per concursus multorum, in primis univocorum.

GUY DE CHAULIAC:

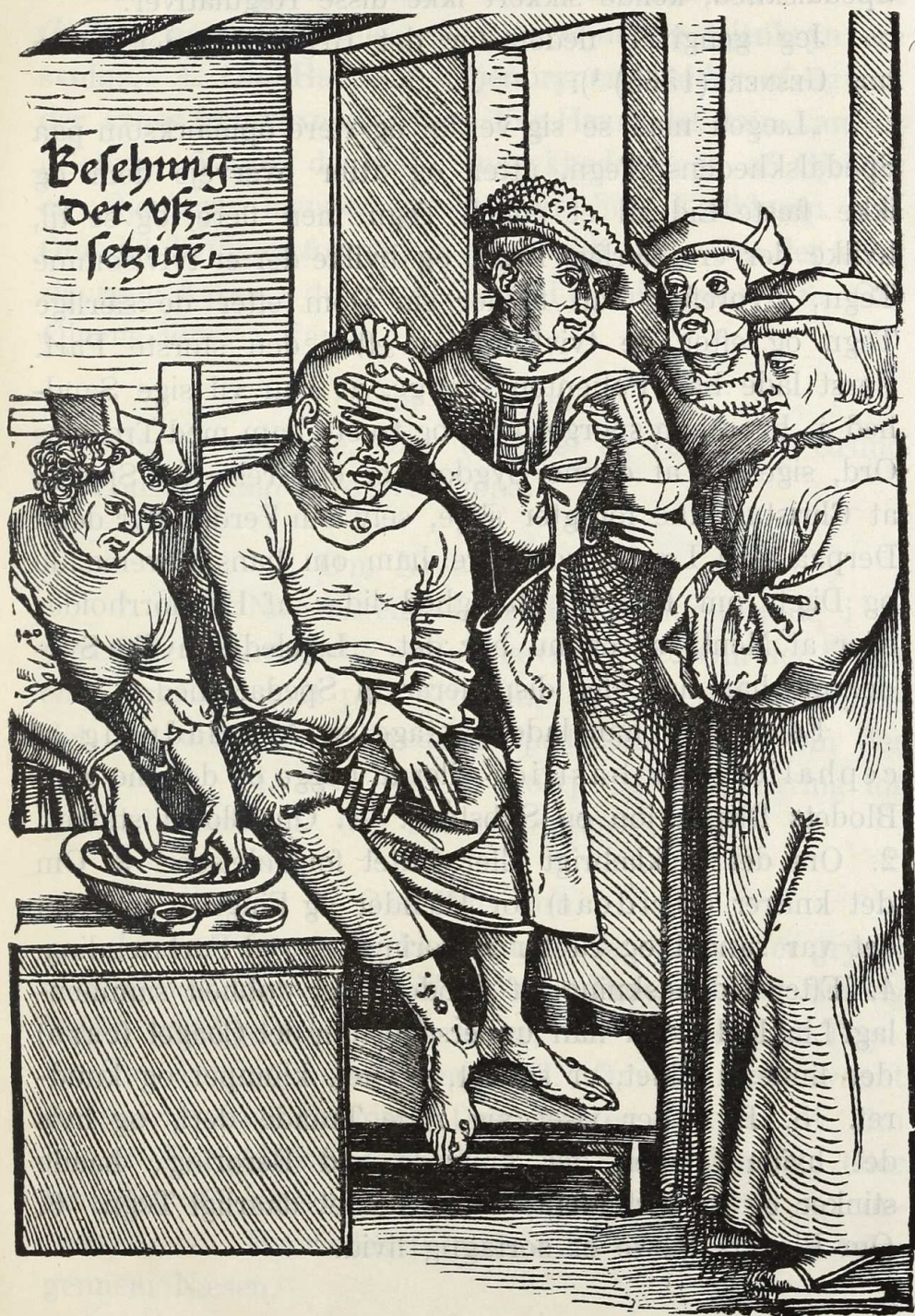
Chirurgia Magna ed. Joubert.

London 1585. 4

cit. e. Hensler.

For Undersøgelsen var der udarbejdet bestemte Regulativer, der kan findes hos de fleste af Datidens Forfattere ¹⁾ saaledes f. Eks. hos AMBROISE PARÉ og hos GERSDORFF. Regulativerne vidne om et meget nøje Kendskab til Sygdommens Symptomer; de Forfattere, der uden nogensomhelst Grund udtale, at Middelalderens Leprosier vare Samlingssteder for allehaande uhel-

¹⁾ HENSLE: Vom abendländischen Aussatze. Hamburg 1794. S. 63.

Træsnit i GERSDORFF: Feldbuch d. Wundarzney. Strassburg 1535.

bredelige Patienter, af hvilke kun en mindre Del led af Spedalskhed, kende sikkert ikke disse Regulativer.

Jeg gengiver neden for det Regulativ, der findes hos GESNER (1555)¹⁾:

„Lægen maa se sig vel for og være opmærksom paa Spedalskhedens Tegn, atter og atter overveje dem og ikke fæste Lid til et enkelt Tegn men flere, og se til, hvilke der ere særlige Tegn, og hvilke der er tvivlsomme Tegn, hvorefter han fælder sin Dom efter de særlige Tegn og efter de tvivlsomme, efter den største Part. Først lade han Patienten sværge, at han vil sige Sandhed i, hvad han spørges om, og trøste ham med Trøstens Ord, sigende, at denne Sygdom er en Frelse for Sjælen, at Christus ikke foragter slige, selv om Verden flyer dem. Derpaa skal Lægen udspørge ham om hans Levemaade og Diæt, om han til Stadighed lider af Hæmorrhoider eller af Mentagra og nu har det. Ligeledes hvilke Sygdomme han har, der disponerer til Spedalskhed.

Først skal han lade foretage en Aareladning af cephalica eller basilica eller af begge og dømme efter Blodets Disposition og Substans. 1. Om Blodet stinker. 2. Om det er klæbrigt eller fedtet for Følelsen. 3. Om det knitrer (strideat) for Hænder og Fingre, som om det var sandet og ru for Berøring — ved Forbrænding. 4. Efter Udvaskning af Blodet i et dobbelt sammenlagt Linklæde skal han undersøge, om det Coagel (caro) der findes i Linet, er sandet, grynet, klumpet og knudret. 5. Hvis der viser sig røde Traade deri, og hvis det hvide Coagel, der knitrede ved Berøring, baade stinker og er sortladent, da er det et daarligt Tegn. 6. Om Blodets Farve er sortagtig livid.

¹⁾ HENSLER: Vom abendländischen Aussatze. Hamburg 1794. S. 63.

Om Øjnene.

1. Om Øjnene rundes, især i inderste Del. 2. Om Øjelaagene ere svulne. 3. Om Øjne og Øjenbryn ere svulne. 4. Om Haarene i Øjenbrynene falder af og om der synes fremvoxende smaa, fine Haar, der kun kan ses i Sollys. 5. Om der ved de udrykkede Haar af Øjelaag og Øjenbryn hænger ligesom en lille Kødklump. 6. Om det hvide er formørket eller lividt. 7. Om der viser sig røde Aarer i det hvide, især i Øjenkrogene. 8. Om Øjnene løber i Vand.

Om Ørerne.

Om de er rette, stive (rectæ) og runde paa Grund af Consumption af deres Pulpa.

Om Næseborene.

1. Om Næseborene udvendig er forstørrede i de ydre Dele og indvendig er forsnævrede. 2. Om der findes en Corrosion midt paa Brusken, og hvis det er Tilfældet, antyder det uhelbredelig Spedalskhed. 3. Om der er foetor. 4. Om der er Polyp og Forsnævring for Aandedrættet. 5. Om der er megen Nysen.

Om Munden.

1. Lad Tungen rækkes ud og se om den er grynet underneden eller paa Spidsen, og i Porerne viser der sig hvide, grønlig eller livide Korn; det er et sikkert Tegn. 2. Om Aanden er stinkende. 3. Om der er besværet Aandedræt som i Svindsot, Dyspnoea og Asthma. 4. Om der er Fortykkelse, Haardhed, Revner, Sværtning eller Lividitet af Læberne. 5. Om Tandkødet er ru og coroderet. 6. Hvorledes Talestemmen er og om han taler gennem Næsen.

Om Ansigtet.

1. Om der ved Kradsning kommer Klidskæl fra Hovedet. 2. Der er en livid Farvning af hele Ansigtet

til henimod Sortladenhed, et dødlignende og frygteligt Ansigt med stivt stirrende Blik. 3. Pustler, Knuder og Tuberositeter i Ansigtet. 4. Myrekryben og Kildren i hele Ansigtet, og ligesom Naalestik. 5. Om der er Spænding og Glans af Panden som af Horn.

Om Brystet.

Om der er store Venetegninger paa Brystet. Om Brysterne er haarde.

Om Hænder og Fødder.

Om Haandens Muskulatur er fortæret, især Tommel- og Pege-fingerens. Ligeledes om Neglene ere livide, blodløse og spaltede. Hvornaar føler Fingre og Tær og andre nærliggende Dele, der kaldes Mellemstykker, Kulden, føles de indsovede og ligesom følelsesløse. Det paakommer undertiden Huden mellem de Fingre lige op til Albuen eller Armen. Og Fødderne sove; denne Soven udbreder sig til Lysken. Om der desuden findes Serpigo og Impetigo og navnlig om smaa Haar skyder frem, det er et ondt Tegn. Om der er megen Impetigo og Serpigo paa Hænder eller Fødder, da er det et sikkert Tegn paa Materiens Skarphed. Der er Svind af Læggene. Føleævnens af Skinnebenene eller bag paa Skinnebenene, at Patienten ikke føler Naalestik, er et Tegn paa Spedalskhed. Der er Forkrøbling af Leddene og Knuder omkring de Dele.

Om hele Legemet.

1. Om det lettelig afkøles. 2. Om der er Kuldeknopper, som Gaasehud, da er det et ufejlbarligt Tegn. 3. Om der under Huden er Knuder, der kan fattes med Hænderne. 4. Om der er Kløe og Skab. 5. Om Vandet løber ned ad Kroppen og om det kan passere en fedtet Substans. Om der er Corrosioner af Huden, især

mellem Hvirvlerne og Ryggen. 7. De føler sig tunge med sovende Lemmer. 8. Der løber Myrekryben under Huden, som om Patienter var rørt med en Nælde eller som om der var Orme deri. 9. De søger begærlig Samleje og er meget lidenskabelige. 10. De er meget lumskede. 11. Plages af skrækelige Drømme. 12. De føler ofte Mareridt, som om deres Hjærte om Natten lukkes og sammenpresses.

Om Pulsen.

Er debilis, rarus og subtilis.

Der er Myrekryben i Ganen, paa Tungen, Knæet og Øjelaagene og over hele Kroppen. Hudens Farve gusten. Sveden er stinkende.“ —

Som man ser en overmaade omstændelig og tidsvarende Undersøgelse. Den har næppe noget Steds været gratis, naar Patienter kunde betale derfor. I Lille skulde der for Undersøgelsen udredes 60 sous, af hvilke Halvdelen tilfaldt den undersøgende Jury, som bestod af 7 ubestridelige og virkelige spedalske, der beboede Hospitalet, og den anden Halvdel Fogdens Sergent, der havde samlet denne ynkværdige Jury ¹⁾.

V. Udelukkelsen af Samfundet.

Om Undersøgelsens Resultat udstedes en Attest, af hvilken der hos AMBROISE PARÉ (citeret af alle Forfattere) findes en ganske karakteristisk Gengivelse:

„Vi undertegnede, edssvorne Kirurger i Paris i Henhold til Begæring, fremsat af Kongens Prokurør ved Châtelet under 28. August 1583, i hvilken vi udnævntes til at afgive Indberetning om, hvorvidt N. N. er spedalsk, have desaarsag anstillet Undersøgelse, som følger.

¹⁾ HÉRY l. c. S. 56.

For det første have vi befundet hans Ansigtsfarve at være rødfinnet, glansløs, gusten, fuld af Safirer. Ligeledes have vi trukket og udrevet af hans Haar, Skæg og Øjenbryn, og vi have set, hvorlunde der ved Roden hængte et lille Stykke Kød.

I Øjenbrynene og bag ved Ørerne have vi fundet smaa Kirtelknuder, Panden rynket, hans Blik stivt og ubevægeligt, Øjnene røde og glinsende, Næseborene udadtil udvidede, indadtil forsnævrede, ligesom tilstoppede af smaa, skorpedækkede Saar; Tungen svulLEN og sort, over og under den have vi set Smaagryn, som man sér dem hos tintede Grise; Tandkødet opflosset og Tænderne løse og hans Aande stærkt stinkende; Stemmen hvæsende, snøvlende. Ligelunde have vi set ham nøgen og have befundet hans hele Hud kreppet og ujævn som paa en flaaet, mager Gaas og paa visse Steder med Udslæt.

End yderligere have vi stukket ham ret dybt med en Naal i Huden over Achillessenen, uden at han fornåm dertil.

I Kraft af disse Tegn, saavel tvivlsomme som utvivlsomme, erklære vi den nævnte N. N. for udtalt spedalsk. Thi vilde det være det bedste, om han fra Omgang med sunde Mennesker blev fjærnet, eftersom denne Syge er smitsom.

Dets til Bekræftelse have vi herunder sat vore Segl“.

Naar Borgmesteren modtog dette Dokument, havde han at forordne Isolation af den spedalske, hvorom han underrettede Sognepræsten, der derefter bekendtgjorde det fra Prædikestolen. Og saa oprandt den skrækkelige Dag, da den arme Patient blev udelukket af det menneskelige Samfund, efterat Præsten havde velsignet ham og oversendt ham den triste graa Kjortel, han i Fremtiden skulde bære. Præsten beholdt til Ceremoni-

ens Slutning Patientens Kappe, Hætte, Handsker, Skralde, Bælte og Kniv. En Stund efter ankom Præsteprocessionen, der skulde føre ham til Kirken, og Slægt, Venner og Naboer sluttede sig til det uhyggelige Følge, der viste det levende Lig den sidste Ære. I Forhallen passerede Patienten den Vidiebaare, der skulde føre ham til Kirkegaarden, og ovenover Koret bag Højalteret (i Apsis) saa han det udfoldede Ligklæde.

Spedalsk med Skralde

(efter FRANKLIN: Vie privée d'autrefois Hygiène.)

Saa begyndte Dødningemessen, som Patienten maatte paahøre med tilhyllet Ansigt, isoleret fra sine Omgivelser, som den døde i Kisten. Enkelte Steder formildede man dog dette grusomme Ritual, og Patienten slap for Dødningemessen og fik i dens Sted Dagens almindelige Messe, Helligaandsmessen eller en særlig Messe, med Forkærlighed for Indledningsmotiv over DAVIDS Psalme 38: „Dine Pile ere dybt nedtrykte i mig, og Din Haand dybt nedtrykker mig.“

Og som Epistel valgtes II. Kongernes Bog 5. Kapitel: NAAMANS Spedalskhed og Renselse ved Profeten ELISA,

medens Evangeliet laa opslaaet paa det Sted, hvor der berettes om Helbredelsen af den spedalske i Samaria.

Efter Præstens Bøn bad den spedalske: „O Jesus, min Frelser, Du har skabt mig af Jorden, Du har iklædt mig Livet, lad mig vaagne til Livet paa den yderste Dag.“

Efter endt Gudstjeneste gav Præsten ham hans Kappe, Hætte, Handsker, Skralde, Bælte og Kniv og førte ham ud paa Kirkegaarden. Her tog han 3 Skuffer Jord, øste dem over hans Hoved og sagde til ham: „Min Ven, Du er død for denne Verden“, pegede derpaa op mod Himlen og opfordrede ham til at vise sig taalmodig. Derpaa satte Processionen sig atter i Bevægelse i Retning af Hospitalet, foran hvis Port Kongens Prokurør og Hospitalets Forstander ventede den. Processionen gjorde Holdt, og Kongens Prokurør traadte til og adspurgte Patienten om hans Hensigter, hvortil denne svarede, at han, eftersom han var erklæret for spedalsk, i sin Egenkab af Borger i Byen (in casu Dijon) forlangte at blive optaget i Hospitalet for at nyde de dermed forbundne Rettigheder. Derpaa traadte Kapellanen til og lod den spedalske med blottet Haand paa de hellige Bøger aflægge Løfte om Lydighed, Fattigdom og Kyskhed.

Desuden nedlagde Kapellanen overfor den ny-indkomne en Række Forbud, der gengives som følger: ¹⁾

- 1) Jeg forbyder Dig at betræde Kirker, Torve, Møller, Ovne eller andre Steder, hvor mange Folk forsamles.
- 2) Jeg forbyder Dig at vadske Hænder eller Brugsgenstande i Vandspring eller Kilder, og om Du vil drikke, skal Du drikke af et passende Kar.

¹⁾ CHÉRUEL: Dictionnaire historique, cit. efter HÉRY S. 98, suppleret med andre Kilder.

- 3) Du skal altid bære en kendelig Dragt, der kan advare Folk, der ikke kender Dig, om at sky Dit Selskab ¹⁾).
- 4) Du maa ikke røre ved noget, som du ønsker at købe, uden med en lille Pind, og Du maa ikke bede om Almisser uden at skralde.
- 5) Du maa ikke gaa ind i Skænkesteder eller andre Huse end det, hvori Du bor, og hvis Du vil have Vin eller Kød, skal det bringes Dig ud paa Gaden.
- 6) Paa Tiggergang i Byen skal Du altid gaa midt ad Gaden med Din Skralde, og om nogen vil tale med Dig, eller Du med nogen, skal Du stille Dig imod Vinden, saa at Din Aande eller Uddunstninger ikke kan genere.
- 7) Maa Du gaa ad en snæver Sti, over Broer eller langs Rækværker, da maa det ikke ske uden Handsker.
- 8) Jeg forbyder Dig at røre ved noget Barn eller give det noget, som Du har rørt ved.
- 9) Jeg forbyder Dig at spise eller drikke i Selskab med andre end spedalske, og vid, at naar Du dør og Dit Legeme og Din Sjæl skal skilles, da vil Du blive begravet i Dit eget Hus, medmindre der tilstaas Dig en særlig Dispensation herfra.

Den tilstedeværende Notar opsatte et lovformeligt Dokument om alle disse Betingelser, hvilket blev underskrevet af Patienten, som dernæst sagde Farvel til Forsamlingen. Saa tog Forstanderen den ulykkelige ved Haanden og førte ham ind i Hospitalet.

¹⁾ Endnu den Dag i Dag maa de spedalske i Marokko kun vise sig tilslørede, ridende paa Æsler og forsynede med en lille Klokkebjælde. GÉMY ET RAYNAUD: La lèpre en Algérie. Alges 1897. S. 82.

Indtraadt i Cellen ¹⁾ skulde han med Psalmisten sige:
„Her er min Hvile for stedse; jeg vil bebo den; den er
mine Ønskers Maal.“

Det omstaaende Folk opfordredes dernæst til Barm-
hertighed med og Kærlighed til de ulykkelige. Den
spedalskes Forældre, eller hvis han ingen havde, Kirke-
forstanderne, skulde i det mindste i de nærmeste 30
Timer være ham til Hjælp, for at han kunde vænne sig
til det ensomme Liv.

Folk og Præster vendte derpaa tilbage til Kirken
og bad:

„Almægtige Gud, Du som ved Din Søns taalmo-
dige Lidelser har brudt den gamle Fjendes Hovmod,
forlehn Din Tjener med den nødvendige Taalmod for
at han i from Hengivenhed kan bære det Onde, der
hviler paa ham. Amen!“

Med Hensyn til de Betingelser, som den spedalske
maatte underkaste sig ved sin Indtrædelse i Asylet, er
der enkelte Ting at anmærke.

Den Dragt, den spedalske skulde bære, skulde være
simpel, mørk, hyppigst graa eller sort. I Schweiz fore-
skreves det yderligere, at der ikke maatte anvendes For-
med broget Stof, og at Hatten skulde være uden Bræmme²⁾.
Brugen af Handsker, Pegepind og Skralde var gennem-
ført overalt.

Der har maaske ogsaa været andre Instrumenter i
Brug. Saaledes kender LESSER (l. c. S. 15) en Miniatur
fra det 10de Aarhundrede, hvor en spedalsk bærer et

¹⁾ Slutningen cit. e. W. SCHMIDTZ: Einfluss d. Religion auf das
Leben beim ausgehenden Mittelalter besonders in Dänemark.
Freiburg in Breisgau 1894. S. 109.

Vistnok taget fra MARTÈNE: De antiquis ecclesiæ ritibus lib.
III. Cap. 10.

²⁾ I LESSER l. c. S. 18. fortælles, at Biskop MATTHÆUS af Sitten
1511 sneg sig gennem den franske Lejr til den vinkende Kar-
dinalshat i Rom, forklædt som spedalsk.

stort Jagthorn i en Snor over venstre Skulder. Senere brugtes „Schellen“ og sidst Skralden. I Normandiet brugtes et Instrument, der benævnes „Tartavelle“. I Danmark foreskrives det ¹⁾ Aar 1522 af CHRISTIAN II. (I. 116), at de spedalske „for at meenige veyfarendis Mand

Satan slaar Job med Spedalskhed
(af GERSDORFF: Feldbuch d. Wundarzney.)

fand demnem fiende, skulle hafve en Træ-Kleppe oc Klappe med, oc blifve standendis indenfor Stads Porten, som alfare Vey af meenige Sogning er, oc icke anderledes skulle de maa trogle eller bede Almisse til demnem, end som forskreffuet staar“.

¹⁾ RESEN: Christian II's Lovbøger. Kbhv. 1684.

I samme Bog (II. 91) S. 35 staar der imidlertid: „Træ-Kiep at klappe med“, hvad der næppe er rigtigt (en Træ-Kiep er jo en Pleonasme). KOLDERUP-ROSENVINGE ¹⁾ oversætter ogsaa med god Ret „Træ-Klappe“ ved Skralde.

Den spedalske, der var indtraadt i Asylet, betragtedes som borgerlig død; han ejede intet mere; han var udtraadt af Verden. Han havde kun Nydelsesret af, hvad han havde medbragt, kunde ikke disponere derover; Arveret mistede han efter fransk Lov (HÉRY); som *capite diminutus* kunde han hverken udfordre nogen eller udfordres. Han var „*hors de la loy Mondaine*“. Om det spedalske Hospitalsmedlems ejendommelige Retsstilling bærer ogsaa vort ældre Svendborgdokument (se senere) Vidne, idet det udtales:

„Forbryder noget Søskind sig, da bliver hans Brøde ved Søskind i Klostret til alle deres Lov.

Forbryder han Livet, da skal han rettes til Sunds Herreds Thing.“

Naar der ikke for paagældende Distrikt fandtes noget særligt Asyl, kunde den ulykkelige blive tvungen til at bebo en enlig Hytte, som Sognet opførte ham (f. Eks. paa Færøerne). Foran Døren plantedes da et Kors med en Almissebøsse som Opfordring til de vejfarende om at underholde ham. Af saadanne Hytter finde vi imidlertid naturligvis ingen Dokumentspor ²⁾.

Ved Patientens Død gik hans Hus op i Luer, og han selv begravedes med Ansigtet ned mod Jorden (THAU i Normandiet). I denne Stilling har man senere paa visse Steder truffet deres Lig; endnu efter Døden indgød de de efterlevende Rædsel.

Patienter, der havde Raad til selv at bygge sig et Rum, i hvilket de kunde indestænge sig, naar Sygdom-

¹⁾ Gamle danske Love. I. c. S. 116.

²⁾ HÉRY S. 64.

men kom over dem, kunde dog i Henhold til de svenske Hospitalsvedtægter ¹⁾ faa Lov dertil, men skulde betale 40 Mark til Hospitalet. Den, der en Gang var indtagen i Hospitalet, fik ikke Lov til senere at forlade dette under nogetsomhelst Paaskud. Af denne Dispensation har aabenbart Erkebiskop ANDREAS SUNESØN († 1228) benyttet sig, da han 1222 blev angreben af Spedalskhed. SUMM har herom ²⁾:

„I Iffø Sogn ved Hougaard (Halland i Sverige) har tilforn været et langt, grundmuret Hus med en hvælvet Kælder under, som endnu 1624 var nogenlunde ved Magt. Dette Hus var bygget af den spedalske Erkebisp ANDREAS SUNESØN, som her har levet for sig selv.

I Søbrinken, nord for Kirken, er den Kilde, hvoraf han befalede sin Tjener en Juleaften at hente Vand, som blev forvandlet til Vin“.

VI. Hospitalernes Indtægter

var sammensatte af

- 1) Regulære Skatter.
- 2) Donationer, særlig de saakaldte „Sjælegaver“, der tildeltes Hospitalerne ved Testamente.
- 3) Almisse, der indsamledes under trende forskellige Former:
 - a) ved „Herredsgang“,
 - b) i Almisseblokkene og ved Offer.
 - c) som Aflad.
- 4) De indtagne Patienters Ejendele.
- 5) Privilegier (særlig Skattelettelser og Skattefrihed).
- 6) Uvisse Indtægter (af Bøder.)

Vi skulle nærmere beskæftige os med hver enkelt Kategori af disse forskelligartede Indtægter.

¹⁾ HEDQUIST I. c.

²⁾ Danmarks Hist. I. S. 118.

1. Regulære Skatter.

I mange Stifter var Fattigtienden delvis henlagt til Hospitalet, der desuden havde Andel i Havneafgifterne. I et Brev fra 1440 ¹⁾ omtales det yderligere, at det fra gammel Tid har været Sæd i Sverige, at der for fattige Folk, som Gud har plaget med Spitals-sot, sørges paa den Maade, at hver Husstand (Hjónalag) aarlig betaler 4 svenske Penninge. Slagelse Hospital havde f. Eks. Tiende af mer end 20 Sogne. St. Karens Gaard i Aarhus (se senere) havde „Spitalhavre eller Plougkorn“ af 7 Herreder.

Det var vel sjælden kontante Penge, der betaltes. I det ældre Svendborgdokument (se senere) nævnes blandt Hospitalets Indkomster „Landgilde, Rente og Tiende“, ydet i „Korn, Smør, Penge, Lam, Gæs, Høns og Oldengilde“.

2. Donationer.

De allerfleste Hospitalet vare byggede ved Hjælp af Donationer, der yderligere spillede en væsentlig Rolle i deres Indkomster, især i Form af de saakaldte „Sjælegaver“, der tildeltes ved Testamente. Disse Sjælegaver flød især rigelig ind ved Midten af det 14de Aarhundrede, da „den sorte Død“ stemte Folk til Gavmildhed. Der gaves væsentlig Jordegods eller rede Penge; de rede Penge gjordes i Almindelighed rentebbringende i Jordejendom (se de enkelte St. Jørgensgaardes Historie). De fleste St. Jørgensgaarde drev derfor Avlsbrug i større eller mindre Udstrækning.

I Enköping Hospitals Statutter ²⁾ siges det, at de syge, der kan arbejde, i Sommertiden og under Høsten skal hjælpe til med at indbære Hø og Løv fra Vognene ind i Loen. I Fortegnelsen for 1407 over Hospitalets

¹⁾ HEDQUIST I. c.

²⁾ HEDQUIST I. c.

Ejendom ¹⁾ opregnes 6 Køer, 4 Okser, 1 Tyr, 8 gamle Faar, 7 Lam, 4 gamle Svin, 11 Halvaarsgrise, 1 gammel Hoppe, 2 Økser, 4 Segl, 3 Leer, 1 Høst- og 3 Vaar-Harver, 1 Plov, 1 Plovjærn og 1 Ristjærn.

Længere borte liggende Gaarde bortforpagtedes; vi kende mange saadanne Kontrakter.

Svendborg-Gaardens Tjenere (se senere) maatte forrette Arbejde for Hospitalet. Hver god Gaard skulde levere to Heste to Gange aarlig og herberge Klosterets Bedere med Hus, Øl og Hestefoder, naar de for efter Guds Almisse. Herfor kunde de dog købe sig løs med „Frihedspenge“. Desuden maatte de levere 1 Dagværk i Rughøsten, 2 do. i Byghøsten og besørge Kørsel for Hospitalets Væрге til Thinge eller andet Steds. Næstved og Svendborg Hospitaler have haft Skovdomæner.

3. Almisse.

a. Herredsgang.

Ved „Herredsgang“ forstaas Hospitalets Udsendelse af „Bedere“, der drog omkring i Hospitalets Distrikt med Hospitalets Vogn og indsamlede Almisse. Udtrykket „Herritzgang“ findes anvendt i det yngre Svendborgdokument af 1590 (se senere). Med denne Ret til at udsende Vogn i visse Herreder fulgte Forpligtelse til at optage Patienter fra de paagældende Herreder. Denne Fremgangsmaade har Autorisation i CHRISTIAN II.'s Ud-kast til Anordninger om Kirke- og Skolesager ²⁾:

„Item Domfirker, Herræ-flosthæ wdsfickær mangæ Bedhere met Hestæ, Wovn, och goændis, tessligest tilstædher Bisperne, at mangæ Bedhære, som tigger til ny Stædher, som er optaget, wed Kiler eller andherstæd, och trygler Allmuæn, och beswarær them met slikt; At thet maa afleg-

¹⁾ Diplomatarium Suecanum N. F. I 880, cit. e. HEDQUIST.

²⁾ Danske Magazin VI. 361.

ges, wndhentagen then Heliandz, wor froæs, Sortæbrødres, Graabrødres, St. Antoni og St. Joræns Bedheræ, som inthet annæt hawæ æn Gudz Almisse oc ræt Tiggæbrødhæ ære, som nu lidet kan fangæ for de andhre, wdhen noget ny Steder optagis met wor oc Righens Raad Samtyckæ och Wilæ“.

1522 forordner CHRISTIAN II ¹⁾ (I Part. Kap. 116):

„Ville vi ocjaa, at udi hver Kiøbstæd, som Udsættisfe Spedalske Memisser udi ere, skal en eller to tilskickes, som stedse skulle annamme Guds Almisse, hvis got folk ville give udi Guds Naftn til fattige, spedalske Memissers Behoff oc Opholdelse udi Hospitalet“.

Den, der indsamlede disse Almisser, benævnedes Klosterets „Ridesvend“, han var lønnet af dette, valgetes af Patienterne og indtog en betroet Stilling. Hospitalet skulde selv holde Hest og Vogn til hans Befordring.

Hospitalets „Forsvar“ havde Nøgle til den ene Laas for Kirkeblokken, Præsten Nøgle til den anden, og Ridesvend og Kirkeværge enedes om Nøglen til den tredje, men ingen af de to fornævnte kunde formene de to sidste at gange i Blokken, naar Behov gjordes. (Ældre Svendborgdokument, se senere.) I det yngre Svendborgdokument er det to af de karske Søkende, der hente Almisse. Tiggeriet var altsaa sat i System; men de spedalske turde ikke tigge direkte.

I Schweiz havde de spedalske oprindeligt Lov til selv at samle Almisser; men da denne Tilladelse jo var til Skade for Isolationen, bestemtes det i Basel 1652 ²⁾, at kun Baderen og Tømmermanden (ved Asylet) skulde samle ind. Paa høje Festdage udvalgte tillige 4 „Sondersieche“ (spedalske) „so am saubersten und reinlichsten waren“ til at tigge.

¹⁾ RESEN l. c.

²⁾ LESSER l. c. S. 14.

b. Af Almisseblokkene og ved Offer.

Hospitalet havde sin Almisseblok og Kirken sin. Desuden havdes der Indtægter af andre Almisseblokke. 1508 bestemmer Kong HANS (se senere), fordi de fattige Mennesker udi Sancti Jørgens Hospital i København klagede over Brøst paa Proviant og Rettighed, at Forstanderen kun skulde have Indtægten af Avlsbruget saavel som Landgilde og Jordskyld, men til Gengæld lade holde daglig Messe og vedligeholde Bygning og Avlsgaard. Hvad der ofredes i St. Jørgens Stok, i Kirken og paa Tavlen skulde de syge have, og den anden Almisse, som indsamledes, skulde deles blandt Lemmerne, dog saaledes, at de syge fik mere end de karske. Hvad der ofredes til Kirken, saasom Harnisk, Værge eller deslige, skulde sælges og deles mellem de syge og Kirken til dens Vedligeholdelse og Prydelse, og hvad der ofredes i Kirkens Blok skulde alene anvendes til denne.

Til St. Jørgens Blok var der to Laase, som kun kunde aabnes af Forstanderen og en af de syge udvalgt, og Forstanderen skulde have Tilsyn med, at de syge fik, hvad der tilkom dem. Det skulde ogsaa paases, at Sjælegaver, der gaves i Testamenter, enten til de syge, eller til Kirken, anvendtes efter Bestemmelsen. Slotsbefalingsmanden og begge Borgmestre skulde to Gange aarlig paase, at disse Bestemmelser blev overholdte.

Ogsaa fra andre Almisseblokke kunde Hospitalet faa Indtægter. Ved Forordning af 29. Jan. 1275¹⁾ bestemmer Biskop PEDER, at baade rige og fattige maa paa alle Helligdage, undtagen paa de høje Fester, hvis da ikke stor Nød kræver det, baade udføre og indføre deres Varer imod at give en Penning i St. Olavs Blok til de spedalskes Underhold.

¹⁾ Københavns Diplomatarium I. 24.

c. Ved Aflad.

Der blev ligeledes hjulpet paa Anstaltens økonomiske Forhold ved Afladsbreve; i Almindelighed erhvervedes der 40 Dages Aflad for dem, der besøgte eller gav Penge til et Helligaandshus eller Hospital. 27. Juli 1248 gav Kardinal VILHELM Aflad til dem, der vilde gøre godt mod de spedalskes Hospital i Lund, der var fattigt. ¹⁾

Et lignende Afladsløfte er afgivet af Biskop ERIK af Odense 1372 til dem, der gør godt mod St. Jørgens Gaard nær ved Svendborg (se senere.)

4. Patienternes Ejendele

tilfaldt Hospitalerne; men denne Indtægtskilde har næppe haft nogen stor Betydning. Det var den Gang som nu væsentlig de fattigste og elendigste i Samfundet, der rantes af denne frygtelige Sygdom. Man tog ganske vist i Reglen de fattige for intet; men de rige maatte betale. I Enköping tog man al deres Ejendom; i Stockholms Hospital Halvdelen af deres Løsøre, men man lod dem disponere over alle deres faste Ejendele. ²⁾

Det foreskrives dernæst i de svenske Hospitalsvedtægter fra Fælleskongernes Tid, at saadanne, som havde Raad til selv at bygge sig et Rum, i hvilket de kunde indestænge sig, naar Sygdommen kom over dem, kunde faa Lov dertil, men skulde bøde 40 Mark til Hospitalet.

5. Privilegier.

St. Jørgensgaardene nøde adskillige Lettelser i Skattebyrden, havde stundum endog Skattefrihed.

24. December 1252 gav saaledes CHRISTOPHER I. ved sit Brev i Lund de denne Bys Hospital „Awos“ tilhørende Bønder, Gaardsædemænd og alt deres Tyende fri

¹⁾ SUHM: Danmarks Historie X. S. 109.

²⁾ HEDQUIST l. c.

for Leding, Stud, Innæ og al kongelig Byrde og Afgift for sine Synders Forladelses Skyld ¹⁾).

Og 21. Febr. 1326 gav Hertug VALDEMAR Kalundborgs St. Jørgensgaard den almindelige Frihed for Leding, Fogedskat, Innæ, Stuth og alle andre Afgifter, Byrder og Tjenester; det skulde selv oppebære 40 Marks Bøderne af Brydjer, Bønder og Godsets Mænd (se Kalundborg).

6. Uvisse Indtægter

kan Hospitalerne have haft gennem Bøder o. l. CHRISTOPHER AF BAYERN'S Stadsret ²⁾ bestemmer saaledes, at Bagere, der bage undervægtigt Brød eller Brød anderledes, end Foged, Borgmestre og Raad dem foresige, første Gang de straffes skal bøde alt Brødet til St. Jørgens- og Helligaandshuset.

VII. Visitats.

Af og til, almindeligvis vel to Gange aarlig, holdtes der Visitats for at efterse, om alt var i Orden. Saaledes gik det i alt Fald til i København. I Kong HANS' Brev af 24. Nov. 1508 (se Dokumenterne) foreskrives det, at der skal foretages Eftersyn to Gange aarlig af Kongens Embedsmand paa Københavns Slot og begge Borgmestere, der have at tilse og varetage, at Kongens Forskrifter i alle Maader fyldestgøres og ubrødeligen holdes.

Naar der var særlig Grund til hyppigere Inspektion, naar der forelaa Klager over særlige Misbrug, gik Visitatsen oftere paa. I Kong HANS' Næstvedbrev af 1492 (se Dokumenterne) foreskrives saaledes maanedligt Eftersyn paa Grund af Klagerne over Forstanderen.

¹⁾ SUHM: Danmarks Historie X. 226.

²⁾ Københavns Diplomatarium 171.

De regulære Visitatser ere vel næppe løbne af uden et lille St. Jørgens-Gilde. Jeg har ikke fundet nogen Note om slige Gilder, men Analogier med Udlandets Forhold tillade fuldt ud denne Slutning.

GARNIER ¹⁾ har fortalt os, hvorledes en saadan Visitats forløb i Dijon:

Hvert Aar til ubestemt Tid foretog Borgmestere, Foged, Syndicus, Sekretæren og Regnskabsauditørerne (Revisorerne) en Visitats. Foran Leproseriets Port modtoges de af Forstanderen og Kapellanen. Efter en Messe i Kapellet optoges Inventarielisten, derpaa undersøgtes Bygningerne, og der foreskrevs Forstanderen Reparationer. Udsendte kyndige Mænd aflagde Beretning om Avlen. Patienterne udspurgtes om deres Fornødenheder og havde Lejlighed til at fremsætte deres Klager. Endelig revideredes Regnskabet, og der sluttedes af med et Gilde, som Anstalten betalte.

Januar 1431 forbrugtes der ved et saadant Gilde:

- 12 1/2 Hvedebrød.
- 2 Dusin Postejer.
- 1/2 Faar.
- 4 Oksestege.
- Kaal til Suppe.
- 6 Kapuner.
- 1/2 Pd. Mandler til Saucen.
- Hvid Ingefær.
- Spæk.
- Sennop.
- En Ost.
- Fine Pærer.
- Krydderier.
- 3 Pinter Vin à 2 Hvid Pinten
- og 16 Pinter Vin à 5 Denarer Pinten.

¹⁾ Notes historiques sur la maladrerie de Dijon. S. 21—22.

VIII. Gudstjeneste.

Ved hver St. Jørgensgaard var der ansat en Præst eller Kapellan, der dels skulde være de syges Sjælesørger, dels bestride Gudstjenesten i Gaardens Kapel og læse Messer for dens Velgørere. Patienterne skulde selv daglig læse et vist Antal Bønner, og saavidt Sygdommen tillod det, overholde de kirkelige Faster. (Enköping-dokumentet.)

Det yngre Svendborgdokument foreskriver Gudstjeneste to Gange om Dagen og truer Patienterne med, at de, hvis de uden gyldig Grund forsømme den, „efter gammel Sædvane forbryde deres Rente“. Kong HANS' Næstvedbrev 1492 (se senere) foreskriver kun, at Kapellanden skal læse tre Messer om Ugen: Søndag, Onsdag og Fredag.

Det ældre Svendborgdokument bestemmer, at Præsten aarlig oppebærer 5 Mark for 3 Messer hver Uge. Hvis han yderligere ønsker en Søkendepart, da kan han faa det, men maa da betale Introit. Meget omstændeligere Forskrifter findes i CHRISTIAN II.s Brev af 1517 (se senere):

Der skal „til evig Tid ubrødeligen“ i Københavns St. Jørgensgaard holdes tre daglige Messer:

Søndag: for den hellige Trefoldighed.

Mandag: Requiem for alle Christensjæle.

Tirsdag: for St. Jørgen.

Onsdag: for den Hellig-Aand.

Torsdag: for Christi Legeme.

Fredag: for Christi Lidelse.

Lørdag: for Guds Moder,

medmindre der forefalder nogen anden mærkelig Helligdag.

Hver Helligdag skal der holdes sungen Messe og Prædiken og 4 Begængelser med Messer og Vigilier med Bønner til Gud for Kongen, hans Forfædre og Efterkommere, Konger i Danmark og alle andre kristne Sjæle.

Enköping-dokumentet (se senere) befaler, at gejstlige Patienter, foruden at passe de kanoniske Timer, hver Uge skal læse 3×7 Psalmer og 2×7 Vigilier, skriftkyndige Lægmand skal hver Dag læse Jomfru Mariæ høræ — om han kan dem — og daglig 3 Psalmer og 2 Vigilier for de afdøde, medens de „rene“ Lægmand (udannede) slipper med daglig om Morgenens at læse 10 Pater noster og 10 Ave Maria og lige saa mange om Aftenen. Paa højtidelige Festdage forhøjes dette Tal til 30, hvor til for første, anden, tredje, sjette niende og tolvte Time kommer 6 Pater noster og 7 Ave Maria (altsaa i alt paa høje Festdage 72 Bønner af hver Slags). Desuden skulde der hver Dag i hele Aaret, undtagen Skærtorsdag, Langfredag og Paaskelørdag, ringes med Klokken, hvorved enhver skulde knæle og læse 3 Ave Maria.

IX. Hospitalets Funktionærer

var først og fremmest Forstanderen, i Almindelighed kaldet provisor eller rector. Han modtog Patienterne, tilsaa, at alt gik i Overensstemmelse med Statutterne, modtog og forvaltede Gaver, førte Rettergang paa Anstaltens Vegne og afsluttede — men kun med Patienternes Samtykke — Køb og Salg; (se Næstved og Svendborg.) I Schweiz skulde den af Patienterne valgte „Siechenmeister“ eller „Hausmeister“ hver Maaned samles til Kapitel med Patienterne ¹⁾. Sygemesteren sad da i Midten som Ordstyrer; omkring ham de andre Patienter efter Ancienniteten. Den Embedsmand, der svarede til Forstanderen, hed „Siechenvogt“. Forstanderen, eller som han i Svendborgdokumentet kaldes „Forsvar“, havde ikke Bolig paa Hospitalet (først i Hospitalernes Forfalds-

¹⁾ LESSER. I. c. S. 13.

periode, da de overgik til at blive Forleninger, var dette Tilfældet). Det var i Almindelighed en anset Borger i Byen, Raadmand eller Borger betroet med andre Tillidshverv.

Efter Forstanderen fulgte Præsten, hvis Rolle er omtalt under Gudstjenesten. Kapellet havde — i alt Fald i Svendborg — en særlig Kirkeværge, der ogsaa maa antages at have været en udenfor Hospitalet boende Medborger. Dernæst omtaler det ældre Svendborgdokument Ridesvenden, der var Patienternes særlige Tillidsmand, den, der red eller kørte ud og besøgte „Herredsgangen“. Han valgtes af alle Patienterne, har utvivlsomt haft Bolig paa Anstalten, der vel i Almindelighed var sammensat af flere Smaahuse (i Svendborg 1589 26 smaa Boder), eftersom han lønnes med to Søkendes Lod, men derfor skal give Tjenerne Mad og Øl og laane dem Hus.

Forstanderen kunde ikke sætte Hospitalets Bønder fra Gaarden uden Ridesvendens og Kirkeværgens Samtykke.

Til Kirkeblokken var der tre Nøgler, Forstander og Præst havde hver sin, Kirkeværge og Ridesvend havde den tredie i Forvaring og uhindret Adgang til Blokken, naar de mente det nødvendigt.

De moderne Hospitalers Sygeplejepersonale repræsenteredes af de „karske Søkende“. De omtales ogsaa ret indgaaende i Svendborgdokumentet. De vare optagne paa lige Vilkaar med de syge (Kong HANS' Brev København 1508 tildeler dog de syge mere end de karske); det siges udtrykkelig, at „de skall vordene og arbeide om all deres bierring“. Desuden skulde de „gange og færdes efter Guds Almisse“. De havde lige Del og Provent med de syge. Ved Dødsfald blev deres Hovedlod ved Klosteret, og deres Gods anvendtes til deres Søkendes Behov.

I ældre Tid havde Svendborggaarden først 12, senere 18 Patienter og 8 karske Søkende; efter 1590 var der 24 Patienter, men kun 4 karske Søkende; de to vandrede ud efter Almisse, de to andre varede paa de syge i de andres Fraværelse. De karske Søkende kunde være gifte; men hvis Hustruen døde, maatte Manden ikke gifte sig paa ny.

I Kong HANS' Næstvedbrev af 1492 (se senere) forbydes det i Fremtiden at indtage karske Søkende i Hospitalet; til Gengæld paalægges det Forstanderen „at holde de syge Søkende Kvindfolk, som dennem skal røgte og tage vare med Mad, Redsel, med Lod med deres Klæder at holde rene og andet, hvad dennem Behov gjøres.“

X. Forplejningen.

Mest detailleret er Enköpings Spisereglement, der er affattet af Erkebiskop BIRGER (1367—83) (se senere) Det foreskrives heri, at hver Patient daglig skal have to velsigtede Bygbrød, hvortil paa store Festdage (der nævnes 12) føjes et fint Brød (siligineus). Hver af disse Dage faa Patienterne desuden en halv Krukke godt og uskadt Øl, der beregnes til 10 Patienter. I Fasten skal enhver daglig have et Finbrød og et Bygbrød og to Sild, ligesaa paa Fastedagene udenfor Faste-lavn. I selve Fasten skal de alle i Fællesskab have et halv Hundrede Torsk og et halv Hundrede tørrede Gedder, et Maal (Skæppe) Ærter, to røgede Laks etc. etc. Hver Uge faar hver Patient for sin Person en Mark Smør og i Fællesskab om Ugen $\frac{1}{2}$ Talent Flæsk og $1\frac{1}{2}$ Talent røget Kød, beregnet til 10 Personer. Om Sommeren faar de hver 4de Dag en Urne Tykmælk i Fællesskab og om Lørdagen en Urne Sødmælk. Hver Ugedag udleveres en Dunk Øl til 4—8 Personer; det maa ikke være tyndt Øl, men Syv-Dages-Øl, og Kanden skal

være fuld. Hvis Øllet var friskt, skulde der gives to Krus i Tilgift. Fogden skulde forsyne Patienterne med det nødvendige Køkkentøj, nemlig 3 Gryder af ulige Størrelse, et Krus og to mindre Kar (Urnæ). Til Klæder fik enhver aarlig ved Mortensmesse 8 Alen Vadmæl og ved Jul og Midsommer et Par Sko. De, som ikke var for syge, skulde hjælpe til ved Arbejdet; desuden havde Hospitalet en Tjener, som aarlig skulde have 1 mark pgr. De syge maatte ikke uden Forstanderens særlige Tilladelse holde private Tjenere.

I Kong HANS' Næstvedbrev (se senere) ere Bestemmelserne ikke saa detaillerede; det siges kun i al Almindelighed, at Forstanderen skal forsyne Patienterne med Klæder, Sengklæder og andet, hvad de behøve. Han skal ogsaa besøge dem deres Forplejning „med Mad og Øl i saa Maade, om Kød-Dagen: Flæsk, Kokød, Kaal og en fersk Ret, som Aarstiden dennem tilsiger eller en anden Ret i Stedet, og om Formiddagen: Grød og en Ret Fisk eller Sild til deres Nødtørft og dertil Øl til Skellighed“, hvilket maa kaldes en god Forplejning.

I den senere Tid, da Patienternes Antal aftog, steg Rationerne naturligvis, forsaavidt ikke Lensmændene tilranede sig noget.

Biskop MADSEN's Visitatsbog for 1589 ¹⁾ fortæller om Svendborghospitalet, at det havde 24 Bønder til at sørge for 24 fattige, som hver kunde have over 5 Tdr. Korn, $\frac{1}{2}$ Td. Smør og Lam og Svin, desuden Kvægtiende af Egense og Sørup og Part i den smukke Have, der stundom kunde yde 2 Tdr. Most til hver.

De franske Lazaretter have næsten alle ret udførlige Spisereglementer: I Saint-Ladre i Metz ⁷⁾ fik de spedalske 1 Hvedebrød daglig, 3 sous om Ugen og des-

¹⁾ ENGELSTOFT: Samlinger til Fyens Historie og Topographi. I. B. Odense 1861. S. 1—45.

uden aarlig 40 sous til deres Klædning, 12 sous til Flæsk, 100 Stykker Brænde à deux harts (Vidiebaand) og Andel i Høsten fra de fælles Vinmarker.

I Troyes fik hver Patient (1556)¹⁾ 40 sous tournois om Maaneden, 50 Uncer Brød daglig og 3 Fade Vin aarlig til en Mand, 2 til en Kvinde samt 8 Favne stort Brænde, Halvdelen in natura, Halvdelen i Penge. Med disse 40 sous skulde Patienten betale sin Sygeplejerske, der fik 7—8 Livres aarlig. (Det skulde være Personer af sat Alder, dydige og respektable, hvilket dog ikke udelukkede, at Borgmestere og Fogder ved den aarlige Visitation i 1575 fandt 3 frugtsommelige Koner, af hvilke kun den ene var gift. Den ene Delinkvent var anden Gang gravid efter 10 Aars Ophold i Anstalten og havde trukket usædelige Piger til sig i sit Logis). Patienten skulde holde sig selv med Hoser, Sko og Klædebon, og endelig af de samme 40 sous bestride Udgifterne til Olie, Kød og andre mindre Livsfornödenheder. For Pengene, han fik for de 4 Favne Brænde, skaffede han sig Medicin og Salve, Linned, Sukker, Blommer og andre Bekvemmeligheder fornødne for slige Patienter („aultres gracieusetés nécessaires à tels malades.)

Man faar et udmærket Indblik i det indre Liv i Middelalderens Spedalskhedsasyler ved at gennemlæse den vedtagne

XI. Husorden i Maladrieriet i Troyes²⁾.

§ 1. Mishandlinger, Skælds- eller Ukvemsord straffes med en Bøde af i det mindste 5 sous tournois, hvoraf Halvdelen tilfalder den fornærmede.

§ 2. Det er de spedalske saa vel som deres Oppassersker forbudt at sværge eller bespotte Gud og hans

¹⁾ HÉRY l. c. S. 77.

²⁾ HARMAND: Notice historique sur les léproseries de la ville de Troyes 1849. e. HÉRY.

hellige Mænd eller fremsætte usømmelige Ord. Der idømmes i Gentagelsestilfælde dobbelt Bøde (10 sous) og tredje Gang fastsættes denne rent arbitrært.

§ 3. Enhver spedalsk skal uopholdeligen for Kapellan eller Administrator anmelde Forsyndelser mod Reglementet, han er bleven Vidne til. I modsat Fald betragtes han som medskyldig og hjemfalder til den samme Straf, som den skyldige selv.

§ 4. Enhver Patient, der ikke har lovligt Forfald, skal bivaane Messe, Vesper, Aftengudstjeneste og anden almindelig Gudstjeneste, der daglig afholdes i Maladriets Kapel, for at bede til Gud for Husets Stiftere og Velgørere. Undladelse af denne Pligt medfører Nægtelse af Brødrationen.

§ 5. Det er forbudt at indgaa Ægteskab uden særlig Tilladelse under Straf af Bortjagning og Fortabelse af Pensionen.

§ 6. Det er forbudt at gaa paa Rejser eller Pilegrimsfart uden særlig Tilladelse. Patienterne har Tilladelse til at spadserere paa en afgrænset Plads udenfor Anstalten, men maa ikke komme ind til Byen.

§ 7. Kun Plejerskerne maa passere Bommen og kan paa Torvet indkøbe de syges Fornødenheder; men de maa ikke røre ved de Ting, de handle om, inden de have købt dem, og de skulle — for at man kan kende dem — under Straf af Fængsel eller arbitrær Straf, bære et Stykke rødt Klæde paa Skulderen paa det mest synlige Sted.

§ 8. Naar de hver Mandag og Fredag fremstille sig for at hente Brød, skulle de holde sig ved Porten til Bageriet. Ind maa de ikke gaa, og de maa ikke røre ved andet Brød, end det, der er bagt til de spedalske — under Straf af 20 sous tournois i Bøde og korporlig Revselse.

§ 9. Plejerskerne skulle være uden bys. — (Denne

Forskrift overholdtes saa strængt, at om en saadan Kvinde desuagtet var fra Byen Troyes, og senere blev smittet med Spedalskhed, saa blev hun udjaget af Asylet og mistede samtidig Retten til den Pension, som enhver spedalsk Borger i Troyes kunde forlange.)

§ 10. Det er forbudt Patienterne at forlange, at de ny ankomne skulle give Tiltrædelsesgilde. Om de ønskede at gøre Tiltrædelsesgilde, maatte de ikke anvende mer end 10 sous tournois derpaa; i modsat Fald betalte Administrationen den ny indkomne hans Udgifter tilbage paa deres Bekostning, der havde nydt noget deraf.

Der var selvfølgelig fastsat Straf for Undvigelse af Leprosierne. Enköping-Dokumentet (se senere) siger: „Ingen, han være sig nok saa mægtig, af hvad Stand eller Stilling tænkes kan, maa gaa uden for Hospitalets Indelukke, til Kirker, Gæstebud eller andre Indbydelser, naar han en Gang er indtraadt. I Overtrædelsestilfælde inddrages Patientens Ration for den kommende Uge eller indtræder endnu sværere Straffe“.

ISRAELS ¹⁾ fortæller, at en spedalsk forvistes fra Walcheren i to Aar, fordi han var gaaet ind i et af sunde Personer beboet Hus og havde givet dem at drikke af sit Krus. En anden fik en halv Time Gabestok for at være taget ind i et Herberg. En tredie fik 24 Slag Pisk og Forvisning i 4 Aar for at have haft Omgang med en Pige i et Bordel.

1321 undveg to spedalske Kvinder ²⁾ fra Maladriet i Schenalle i Val de St. Dié. Da de bleve arresterede, lod Hertugen af Lothringens Foged dem piske og levende kaste paa Baalet i Henhold til en pavelig

¹⁾ Bijtragen tot de geschiedenis der Lepra in de nordelijke Nederland. Nederl. Tijdsschr. v. Geneesk. 1856. S. 161. cit. e. LESSER: I. Lepraconferenz I. 3. S. 16.

²⁾ efter HECHT. HÉRY l. c. S. 102.

Bulle, der dømmes undvegne spedalske til Baal og Brand. Dette havde han ingen Ret til; de tilhørte den gejstlige Retfærdighed, hvor for Kapitlet i St. Dié satte Fogden i Ban og klagede til Hertug FERRY IV., som befalede sin Foged at overantvorde de spedalske til Kirkens Mænd. Der blev da lavet to Dukker, som Fogden overleverede Kapitlet, som dømte dem til Døden og tilbageleverede dem til den verdslige Magt, der derpaa atter brændte de spedalske in effigie.

XII. Hospitalernes Forfald.

Takket være de rigoristiske Forholdsregler, der alt-saa bleve truffet overfor den spedalske Sygdom, aftog Patienternes Antal jævnt, og i det 16de Aarhundrede var Antallet sunket saa dybt, at Kronen over alt uden at støde paa særlig Modstand kunde tiltage sig Lensret over St. Jørgensgaardene og bortforlene dem til Uvedkommende, der ganske vist skulde vedligeholde dem og sørge for de syges Pasning, men desuagtet gjorde fede Forretninger med disse Velgørenhedsanstalter.

Vil man have et Indtryk af, hvorledes det gik til, da behøver man blot at læse de talrige Klagebreve igennem, der begyndte at strømme ind, eller læse, hvad den af Sygeplejen saa højt fortjente Karmelitermunk POUL ELIESEN siger: ¹⁾

„Ther wdi (i Skriftet „om syges Pleje“) gaff jeg tilfiende, hwore mange hospitall ere begynte wdi een god mening oc wnder merckelige wilkaar, men ere dog aff onde forstandere oc wnder gjirige oc forsjømmelige furster komne ij stortt fald oc mijsbrug. Naffn oc rente beholde stæderne,

¹⁾ SECHER's Udgave af POUL ELIESEN's Skrifter I. S. 453—54.

Kfr. ogsaa: Danske Magazin III. R. III. B. S. 108—109, indeholdende Visbys Borgeres Klager til CHRISTIAN III over Lehnsmand HENRIK ROSENKRANS og Spedalskhedsasylets Tilstand.

gaffn oc fordell haffue forstanderne, men ophold, hielp oc trøst haffue fattige oc francke inthet udaff“.

Udførligere er det samme udtalt andetsteds:

„Wij see huess skeed er ij gammel tidt med mange hospitall, at nar the haffue wæridt lenge holdhen wedt magt, francke memiskfir till hielp oc trøst effter theris mening som samme hospitall haffde stigtidt oc met renthe oc indgeldt begaffuet, at the schulde dess bæder holdis wedt magt, tha haffue nw furster oc store herrir weldhet seg till samme hospitall oc gjordt ther aff forlæning till sijne tienere ther thenom haffue tient wdi møgghen syndig handell. Saa gaffs thenom breff oc budt, at hver oc een boendis wdi nogre herridt schulde hielpen ther til skeppe Korn, biwg eller haffre, at samme herridt schulde ther fore haffue magt at sende til samme hospitall the siwge memiskfir, som frwndis i theris herridt oc eghen som ther till hwlpes. Thet som war paalagt, holdis strengelige wedt magt paa somme steder, huar som the met dom oc bandt oc saa trengne bønder saadan hielp wdaff, men saghen huar fore at samme hielp er paa lagd oc wedtaghen, er plat falden.

Hospitalen findis, ther oc haffue lensmendt oc stwrdum flere en eendt, men the siwge finder man icke wdhen paa nogre faa steder, som mijnst renthe haffue“.¹⁾

De tilsvarende svenske Institutioner overlevede Reformationen. Da Adelen efter Rigsdagsbeslutningen i Westeraas gik løs paa Klostrene og ogsaa forgreb sig paa Hospitaler og Helligaandshuse, udfærdigede GUSTAF WASA 1528 et Beskyttelsesbrev for disse Institutioner. Han forbød²⁾ at „rykke“ og „kippe“ fra Helligaandshuse, Spitaler og Sygestuer den Del, hvormed de fattige skulle underholdes, hvilket dog er imod Gud, som har befalet, at man skal sørge for de fattiges bedste. Om nogen mente sig berettiget til deres Gods, skulde der

¹⁾ SECHER'S Udgave af POUL ELIESEN. I. 154—55.

²⁾ HEDQUIST l. c.

derom dømmes efter Lovbogen ikke efter Recessen. Men i Sverige, som over alt, sammensloges dog i Almindelighed Helligaandshuse og Spitaler til almindelige Hospitaller.

Her i Danmark kom der et lille Solglimt i Hospitalsvæsenets Forfald og Omkalfatring, da Karmeliterne forlenedes med St. Jørgensgaard udenfor København (se under denne By), og POUL ELIESEN udnævntes til Klosters 1ste Prior. Her var jo Mulighed for den ædle og misforstaaede („Poul Vendekaabe“) Mand til at realisere sine Ideer om Sygepleje. Men 1522 oversatte han Erasmi Rotterodami „Princeps“ og holdt en djærv Prædiken ved Hove, mistede Hans Majestæts Gunst og blev forvist fra Hovedstaden.

Efter Herredagen i Odense 1. Aug. 1527, saa man stedse tydeligere, at den katolske Kirkes Herredømme nærmede sig sin Ende. Først kneb det for Tiggermunkene, senere for Beboerne af Herreklostrene, som Adel og Kongemagt strakte begærlige Hænder ud efter. Tiggerklostrene i Viborg, Randers, Kolding, Aarhus, København, Aalborg, Vejle, Køge, Næstved o. s. v. bleve ophævede, stundom under voldsomme Optrin og anvendte til forskelligt Brug til disse Byers bedste. Og ved Reformationen forvandlede de fleste Dominikaner- og Franciskaner-Klostre til Hospitaller og hertil lagdes St. Jørgensgaarde og Helligaandshuse.

Tillige blev det forbudt at bortforlene Hospitallerne; men der ansattes Diakoner, „erlige oc forsynlige Mændt, som skulle de siuge Memniske forestaa och fly themnom theris Klæde, føde och anden Nøtterffthgedt, aff then Rente ther tilligger og Gudtz Almÿsse ther tilgiiffves“ (CHRISTIAN III.'s Reces 1536). Hvorledes det i øvrigt gik, er meddelt under Lovgivningsbestemmelserne.

1542 lukkedes St. Jørgensgaardene som selvstændige Institutioner. Deres Kapeller gjorde endnu en stakket

Tid Tjeneste som Prøveprædikestole for unge Studenter (København og Aalborg). I deres Kirkegaardsjord begravede man fremmede Gøglere (Viborg) eller fattige, der skulde have Frijord (Odense).

Omdannelsen af Leprosierne til almindelige Hospitaler fandt langt senere Sted i katolske Lande. Allerede i Midten af det 16de Aarhundrede klages der (HÈRY) i franske Kongers Ordannances

af FRANTS I. 19. Dec. 1543 og 15. Jan. 1545,
og CARL IX. April 1551

over, at de spedalske forplejes slet, og at Uvedkommende tilegne sig deres Indtægter.

Omdannelsen til almindelige Hospitaler finder i Frankrig Sted 24. Aug. 1693. Den ramte 1133 Asyler i 1130 Kommuner.

B. Efterretninger om de danske St. Jørgensgaarde.

Jeg har fundet Oplysninger, desværre sjældent fyldestgørende for andre Spørgsmaal end netop deres Eksistens, om 19 St. Jørgensgaarde. Ældst synes de sjællandske Gaarde at være, særlig de, der kunne formodes at skyldes Biskop ABSALON deres Stiftelse: Kalundborg, Spejlsby paa Møen, Ringsted, Roskilde og København. De vedføjede Aarstal angive Datum for de tidligste Dokumenter, der vedrøre de respektive Gaarde:

København 1261.	Aalborg 1513.
Roskilde 1253.	Nykøbing p. Mors 1418.
Ringsted 1261.	Randers 1263.
Kalundborg 1171.	Grenaa 1562.
Næstved 1363.	Viborg 1263.
Møen ca. 1160—1200.	Horsens 1492.
Odense 1295.	Kolding 1525.
Svendborg 1372.	Ribe 1260.
Aarhus 1541.	Bornholm 1551.
	Thorshavn 1547.

København.

St. Jørgens Hospital har ligget udenfor St. Jørgens Sø ved Vodrofgaard, op til Gl. Kongevej. Til Hospitalet laa baade Have, Ager, Eng og Overdrev med Vejrmølle og Huse paa Marken. 1543 omtales en Bæk ved St. Jørgen, formodentlig den senere saakaldte Rosenaa.¹⁾ Billede af St. Jørgensgaard findes paa et Prospekt af Byen fra 1587.²⁾ Til venstre i Forgrunden paa dette Billede ses St. Jørgensgaard med 4 Smaabygninger indenfor et Hegn, til højre ses Retterstedet, i hvis Galge der dingler 4 Misdædere.

St. Jørgensgaard i København nævnes første Gang 1261, da PEDER OLAFSØN af Kalveris (Karise) testamenterede „Hospitale in Hafn“ 10 Mark Penge³⁾. 1275 omtales „St. Olafs Blok“, der maa have staaet ved Stranden, og hvis Indhold anvendtes til de spedalskes Underhold.⁴⁾ Hospitalets Segl forestillede St. Olaf. 1292 gav GYTHA, Datter af Hr. SKJELM BANG og Enke efter Hr. ESBERN KARLSSØN i sit Testamente blandt mangfoldige andre Gaver ogsaa en halv Mark til Hospitale leprosororum Köpændæhafn⁵⁾. 1299 gav JAKOB HERBØRNSØN samme Hospital 2 Ører og 1304 gav Præsten HINZE BAGGE det 2 Mark⁶⁾. CECILIE LITLE gav 1307 Hospitalet en Mark og de spedalske sammesteds 2 Mark⁷⁾.

Der tilflød Hospitalet store Gaver: 1368 gav HEMMING PEDERSEN KNØPPEL, der var spedalsk og Patient i Hospitalet, dette en Gaard i Byen.

Da Byen 1368 blev ødelagt af Hansestæderne, gik

¹⁾ O. NIELSEN: København i Middelalderen. Kbhv. 1877. S. 8.

²⁾ PONTOPPIDAN: Origines Hafnienses, efter S. 226.

³⁾ SUHM's Danmarks Hist. X. 975.

⁴⁾ Kbhvs. Diplomatarium. I. 24.

⁵⁾ SUHM. XI. 120.

⁶⁾ PONTOPPIDAN's Annales eccl. II. 783 og Tillæg 2.

⁷⁾ ibidem. II. 94.

Hospitalet ogsaa til Grunde; thi i den gamle Jordebog fra omtrent 1380 nævnes Byens Jord, „paa hvilken stod St. Jørgens Hus, hvor spedalske underholdtes“; men snart efter er det vistnok atter bleven genopført, og 1415 gav Væbneren NIELS PEDERSEN, kaldet „OLDE NIELS“, det en aarlig Indtægt af et Pund Korn af en Gaard i Ølsemagle.

1546 ejede Hospitalet 5 indenbyes Ejendomme, af hvilke St. Jørgens Boder paa Hjørnet af Kattesund og St. Klemensstræde allerede nævnes 1478 og en Gaard i Vandmøllestræde 1529 ¹⁾. Hospitalet har haft sin egen Avlsgaard, som dreves for dets Regning (den nævnes 1508 og senere). Det antages almindelig ²⁾, at denne Avlsgaard har ligget omtrent der, hvor Gæstgivergaarden „Gammel Avlsgaard“ har bevaret Navnet.

I Kong HANS' Tid var St. Jørgensgaard som alle andre lignende Anstalter bleven en kongelig Forlening, der omtrent 1502 forlenedes Dr. PEDER ALBERTSEN, Raadmand og en Tid Vicekansler ved Universitetet. Han nød Indtægten af Hospitalets Jordegods, medens de fattige nærmest synes at have været henviste til at leve af de Almisser, der kom ind, naar Hospitalets Vogn kørte omkring paa Landet for at tigge Korn og Fødevarer, hvorpaa det 1506 havde faaet Kong HANS' Stadfæstelse for Lille Herreds Vedkommende (Se blandt Dokumenter: Brev af 24. November 1508).

1517—1522 var Gaarden forlenet „thiil ewig tidt“ til Karmeliterne i Helsingør til Underhold af deres Kollegium i St. Pedersstræde. Dr. PEDER ALBERTSEN var da død. De skulde dog altid paa Gaarden holde 20 fattige Mennesker med Klæde, Føde, Senge, Lys og Ilde-

¹⁾ O. NIELSEN: København i Middelalderen. I. S. 185.

²⁾ RØRDAM: Københavns Kirker og Klostre i Middelalderen. S. 334. Anm. 1.

brændsel. (Se blandt Dokumenter: Brev af 8. December 1517.)

Da FREDERIK I. belejrede København og kom i Besiddelse af Hospitalet, gav han 1523 Kanniken JEP HEYE Livsbrev derpaa, „dog skulde han holde Gudstjenesten ved Magt, vedligeholde Bygningerne og give de syge Mennesker fra de Herreder, hvorfra han fik Almissekorn, deres Indkomst og daglige Føde, som de var vant fra gammel Tid af“.

Men her i København er det gaaet som i det øvrige Danmark og i andre Lande, at det har været til Skade for disse milde Stiftelser, at deres Styrelse kom ind under Kronen, hvorved de bleve bortforlevede til Lensmænd, der søgte at presse ud af dem, hvad de kunde. Dette er nærmere belyst i Afsnittet om Hospitalernes Forfaldsperiode.

Paa dette Tidspunkt har der næppe været rart at være paa St. Jørgensgaard; thi 1528 erklære Lemmerne paa St. Annæ Hospital, at de ikke ville lade sig flytte til St. Jørgen, „hellere lade sig udføre og sænke i Stranden“.

1530 forenedes St. Jørgens, St. Giertruds og Helligaandshospitalet til et stort, det senere Vartou.

I FREDERIK II.'s Brev af August 1530¹⁾ hedder det dog:

„Samledis er Kong. Mat. och till fridtzs, att de siuge faalch, som ligge vdi sancte Jyrgenns och sancte Gertrudtzs hospitaler, indforis vdi thet amndet hospitall, dog ther bliffuer itt gaatt huss wed magtt, som sancte Jyrgenns hospitall nu staaer vdemn byenn, til speteelsk faalck, och themndt affuell, ager och eyng, som nu horer och bruges till sancte Jyrgenn, bliffuer till the siuge mendisk vdi baade hospitaler att holde qweyg met thill theris behowff“.

1538 bestemmer CHRISTIAN III.²⁾, at „St. Jørgens

¹⁾ Københavns Diplomatarium IV. 442.

²⁾ HOFMAN'S Fundatser. X. 150.

Hospital med alt det Gods og Ejendom, der til ligger og til hører, herefter skal være og blive under den Prior, som raader og forestaar Helliggejsthus, og derfor skal han besørge spedalske og udsættiske Mennesker i fornævnte Hospital uden Byen, som ikke kunne for deres Sygdoms Skyld være udi det Hospital her inden Byen hos de andre syge“.

Endnu 17de Marts 1600 var St. Jørgen en særegen Stiftelse for „de med smittelige Sygdomme beladne“ under Helligaands Hospital med en Tilsynsmand og Tilsynskvinde, to Piger, en Fæhyrde og en Vanggemmer; der var Plads til ti Syge (i det store Hospital derimod til 50).

1607 flyttedes Helligaandshospital til Vartou, og 1609 ophørte St. Jørgens Hospital at eksistere, bortlejedes som Avlsgaard til MORTEN WESLING for en aarlig Afgift af 80 Rdlr.

Men endnu i lang Tid benævnedes 10 Senge i Vartou St. Jørgens Senge. 1603 omtales St. Jørgens Hus som et Sted, hvor Kommunitetsalunnerne skulde øve sig i at prædike ¹⁾.

Sandsynligvis nedbrødes Hospitalet i Christian den IV.'s Tid; PONTOPPIDAN siger, at St. Jørgens Gaard først blev ødelagt under Københavns Belejring 1659.

Roskilde.

Spedalskhedsasylet i Roskilde laa paa en Bakke mellem Staden og den Forstad, der endnu i vore Dage bærer Navnet „St. Jørgensbjerg“ eller „Bjerget“.

St. Jørgens Hospital skal ifølge gamle Krøniker ²⁾ være stiftet samme Aar som Biskop JOHAN ERLANDSEN

¹⁾ REINHARDT: Kommunitetet og Regensen. Hist. Tidsskrift 3 R. III. 128. cit. e. RØRDAM S. 342.

²⁾ BEHRMANN: Roskilde Beskrivelse. Kbhv. 1832. S. 231.

lod Helligaandshuset flytte ind i Byen (1253). Dette passer ikke med nedennævnte Gavebrev af 1344.

6te December 1320 solgte BENEDICT, Provisor ved de spedalskes Hospital, ved St. Clemens Kirke i Roskilde samt det hele Collegium, en Møllegrund med Bæk til St. Claræ Kloster ¹⁾.

Hvor St. Clemenskirken laa, vides ikke; men det er muligt, at den er identisk med St. Jørgens Kirke, hvis Beliggenhed ved Stranden kunde passe med Navnet; thi St. Clemens var Sømændenes Værnehelgen ²⁾.

I et Gavebrev af 1344 ³⁾ gav JOHAN NYBORG, Biskop i Roskilde, 2 Møller til Helligaandshuset, der betegnes som det nye Hospital, hvilket viser, at St. Jørgensgaard maa have været ældre.

Ved FREDERIK II.'s Bestemmelse af 1570 lægges Rente og Gods fra Duebrødres Helligaandshus og Spitalsbjerget sammen til Gavn, Bedste og Bistand for fattige og nødtørftige Mennesker ⁴⁾.

Spidallbiergs aarlige Indtægter vare: 13 Pd. Rug, 22 Pd. Byg, 21 Tdr. Havre, 1 Td. Smør, 13 Lam, 70 Gæs, 28 Høns, 3 Mk. 4 β grot (Bremermønt) og 424 β dansk.

Ringsted.

„I Ringsted var forðum et Hospital, kaldet St. Jørgens Gaard, uden Tvivl det samme som kaldes Hospitale Leprosorum Ringstæthe i Dokument af 1261 og 1307“ ⁵⁾.

1631 blev Hospitalet solgt og derfor anskaffet 4 Senge i Vartou ⁶⁾.

¹⁾ SUHM: Danmarks Historie. XI. 22.

²⁾ KORNERUP: Roskilde i gamle Dage. Kbhv. 1892. S. 213.

³⁾ PONTOPPIDAN: Ann. eccles. dan. II. 168.

⁴⁾ BEHRMANN: l. c. S. 231.

⁵⁾ PONTOPPIDAN'S Danske Atlas. III. 59.

⁶⁾ Ann. Eccl. Dan. T. III. p. 798.

Slagelse.

„Der var og i gamle Dage et St. Jørgens Kloster eller Hospital, kaldet Hospitale leprosorium Slagelosiæ“¹⁾.

26. April 1569 bortforlenedes Hospitalet til MARGRETHE BASSE.

HEILMANN²⁾ siger — men jeg betvivler, at Forholdet var saa i Middelalderen — at St. Jørgens Hospital stod i Forbindelse med Helligaandsklosteret. Med Aaret 1580 indtræder der en Forandring i Hospitalets Forhold, idet FREDERIK II befalede Lensmanden paa Antvorskov PEDER REDTZ at indlægge de fattige og syge, som hidtil havde været forsørgede og plejede paa Antvorskov, i Slagelse Hospital, der saaledes fik Tiende af mer end 20 Sogne.

Kalundborg.

Hospitalet laa uden for den tidligere Østerport i den Forstad, der endnu som Erindring — ligesom i Roskilde — bærer Navnet St. Jørgensbjerg. Hospitalet omtales overalt³⁾ som indviet til St. NICOLAI. Dette strider jo mod den almindelige Regel. Det kaldes ikke heller i alle Dokumenter saaledes.

Det toges i Beskyttelse af Kong VALDEMAR I. 3. Maj 1171. Den slesvigske Hertug VALDEMAR, som en kort Tid var Konge i Danmark under CHRISTOPHER II.'s Landflygtighed, fornyede dette Beskærmelsesbrev d. 21. Febr. 1327 under sit Ophold i Kalundborg, stadfæstede dets Besiddelser og gav det den almindelige Frihed (som Leproseriet i Lund ogsaa havde) for Leding, Fogedskat, Inne, Stuth og alle andre Afgifter, Byrder og Tjenester; det skulde selv oppebære 40 Marks Bøderne af Brydjer,

¹⁾ PONTOPPIDAN'S Danske Atlas. III. 20.

²⁾ Bidrag til Slagelse Bys Historie. Slagelse 1885. S. 64.

³⁾ FR. ALGREEN-USSING: Efterretninger om Kalundborg. Kbhvn. 1868 og Kalundborg Avis 1859, Nr. 22, samt SUHM: XII. 151.

Bønder og Godsets Mænd, og Kongen forbeholdt sig kun Forstrandsretten. Paa sin store Udenlandsrejse fik VAL-DEMAR ATTERDAG af Pave URBAN V. i Avignon forskellige Relikvier, hvormed han senere begavede en Del sjællandske Kirker. Ved denne Lejlighed fik Kalundborg St. Jørgensgaard (St. Georgii in Kalingeburgh) „noget af St. Jørgen“¹⁾. Her tales altsaa ikke om St. Nikolaj. Det er maaske af Hensyn til dette „noget af Sancte Jørgen“, at de følgende Konger interesserer sig saa stærkt for Hospitalet. Der følger Beskærmelsesbreve fra

Dronning MARGRETHE af 6. April 1391,

ERIK AF POMMERN af 16. Decbr. 1414,

Kong HANS af 25. Juli 1500,

CHRISTIAN II. af 2. Oktbr. 1515²⁾.

Ved kgl. Bevilling af 29. April 1564 (Geh.-Arkivet) fik VILLADS BROCHMAND'S Hustru ANNE LAURIDSDATTER „Kronens Hospital St. Jørgens Gaard“ at beholde sin Livstid, ligesom hendes Husbond nu har det, dog at hun altid skal underholde 4 fattige der og holde Bønderne og Gaarden ved Magt. Ved kgl. Brev af Roskilde af 15. Juli 1579 fik MICHEL JENSEN Gaarden paa lignende Betingelser.

9. Oktbr. 1611 (København) fik PEDER HAMMER'S Efterleverske CHRISTINE Gaarden, men skulde underholde 5 fattige.

1627 blev den ophævet og med 6 Senge indlagt under Vartou³⁾.

Næstved

har haft sit Spedalskhedshospital i Oderup eller Odde-rup i St. Mortens Sogn, bestemt for alle spedalske i Tybjerg Herred.

¹⁾ Københavnske Selskabs Skrifter. Kbhvn. 1747—48. IV. 136—37.

²⁾ HOFMAN'S Fundatser. X. S. 175—76.

³⁾ ibidem. X. S. 44—48.

I den Vordingborgske Registratur ¹⁾ findes et Brev om, at Erich Degn „aff Sanctæ Örghen i Nestwidt oc Ænglicken Smale (formodentlig en spedalsk Patient) med alle Brødres Samtykke i førnævnte Kloster oplode Kong VALDEMAR deres Gods i Rynebech, som er 1 mark Jord, med al dets Tilliggende, hvilket førnævnte Gods HENNICKÆ WÆSEL gav dem i sit Testament“. Brevet er dateret 1363.

Blandt Brevene paa Roskildeggaard fandtes ²⁾ et Pantebrev af 1400 fra PEDER DEENE til de spedalskes Forstander i Oderup paa en Gaard i Tormarck for X mark Sølv.

1631 blev dette Hospitals Indtægter af CHRISTIAN IV. anvendt til 9 Senge i Vartou (Kalundborg 6 Senge, Ringsted 4 Senge). De paagældende Hospitalers Indtægter kan ses hos HOFMAN ³⁾.

Vordingborg.

„Her var og udenfor Vordingborg et St. Jørgens Hospital, hvorpaa Hans Skriver 1516 fik Livsbrev, med saa Skiel, at han skulde holde Kirken og Gaarden vedlige. ⁴⁾“

Speilsby paa Møen.

(Synonymer: Spidelsbu, Spitelbye,

Spedelsgotz = Hospitalsby).

nævnes første Gang i Liber monast Sor. i det kgl. Gehejmearkiv.

JOH. PALUDAN skriver ⁵⁾:

„Straks uden for Stege i Møllemarken skal ogsaa, efter Sagnet, have ligget en stor Gaard under Navn af „St. Jørgensgaard“.

¹⁾ Ældste Arkivregistraturer. I. 135.

²⁾ Ældste Arkivregistraturer. III. S. 337. F. 46.

³⁾ HOFMAN'S Fundatser. X. S. 44 ff.

⁴⁾ PONTOPPIDAN: Danske Atlas. III. 105.

⁵⁾ Beskrivelse over Møen. København 1822. I. S. 309.

Det møenske, ældgamle Spital kan antages stiftet i Biskop ABSALON's Tid mellem 1160 og 1200. Hvori dets Indkomster fra Førstningen af har bestaaet, findes intet Steds anført. Rimeligvis har det endnu ikke haft synderligt andet Jordegods end Ladegaardsjorder og kanske Klosterskov, nu en Gaard under Nordfeldt, den Gang blot Skov. Desuden Almisse af Landsbyerne, af Blokken i Kapellet, Sjølegaver ved Testamenter samt hvad der indkom for slagne Stridsmænds Harnisker og Værge eller Gods taget fra Sørøvere, hvilket stundom ofredes til Kapeller og Kirker.“

I det 14de Aarhundrede skal Adelen have tilsneget eller tilranet sig Hospitalets Gods. Af et Pantsættelsesbrev for Elmelunde til Biskop JENS ANDERSEN i Roskilde erfares det, at Spejlsby 1420 var beboet af Kongens Mand og Tjener FICKE LAURENSSØN. Senere forekommer det dog paa ny i Arkivdokumenterne som et Kloster.

Efter 1515 forlenedes det til Fogden paa Nykøbing, OLUF HOLGERSEN ULFSTAND og efter hans Død 1528 til JOHAN URNE; men 1536 kom det tilbage under Kronen til Len for CLAUS EGGERTSEN ULFELD, dog med den Forpligtelse, at han skulde skikke de arme, syge Mennesker, som holdes udi samme Hospital, deres tilbørlige Underholdning.

Paa CHRISTIAN IV.'s Tid ejede Hospitalet 19 Gaarde i Udby, Spejlsby og Ullemark foruden nogle Huse, hvilke samtlige svarede i Landgilde 111 $\frac{1}{2}$ Td. Korn, 18 Svin, 37 Par Høns, 18 Snese Æg, 1 Fjerding Smør og 8 Rdlr. ¹⁾

12. Decbr. 1618 ophævede Kongen Spejelby Kloster paa Møen og lagde dets Gods under Helligaands Hospital i København (de møenske Senge.) Dets 8 Lemmer

¹⁾ J. JENSEN: Møen. Stege 1866. S. 99 og BENDTSEN: Møen i Middelalderen. S. 29.

flyttedes hertil, senere naturligvis til Vartou, i hvilket Hospital Provsten paa Møen kunde belægge 8 Senge. ¹⁾

Men endnu i 1679 var der i Speilsby et Kapel med egen Præst.

Odense

St. Jørgensgaard laa ved Byens Østerport nordlig for Gaden, udenfor Pjentemølle ²⁾. Ifølge Grundtegningen af 1677 gik der et Stræde, St. Jørgensstræde, der nu hedder Skræppestræde, ned til venstre straks udenfor Pjentemølledam; dette Stræde var uden Tvivl Indgangen til Hospitalet ³⁾. Det forekommer mig ikke urimeligt at antage, at dette Navn „Skræppestræde“ kan have sin Oprindelse fra de spedalskes Alarmskralder snarere end fra Planten Skræppe, som ENGELSTOFT mener. Den største Gaard, som hørte til St. Jørgensgaard, hed ligeledes Skræppegaarden.

St. Jørgensgaardens Kirke var indviet til St. Laurentius. De første Efterretninger om den haves fra 1295, da NIELS HAMUNDSEN i Husby testamenterede 3 Mk. til de spedalske i Odense ⁴⁾. Dette Testamente giver imidlertid kun Sandsynlighed for Eksistensen af et Hospital. Visshed for dets Eksistens giver et Dokument af 1467, ved hvilket 9 Agre, der tilhører St. Jørgensgaard, skødes til et af Odense Klostre, og et andet, ved hvilket ALBR. HYNTZE skøder en Del Gods til St. Jørgens Kloster og Kapel ⁵⁾.

Aar 1516 døde ERIK HANSEN, som havde St. Jørgens Hospital uden for Odense i Forlening, og Kongens Tjener NIELS PERSON blev igen dermed forlenet paa sæd-

¹⁾ NIELSEN: København i Middelalderen. II. S. 53.

²⁾ ENGELSTOFT: Odense Byes Historie. Odense 1880. S. 66.

³⁾ VEDEL SIMONSEN: Bidrag til Odense Byes ældre Historie I. B. I. H. S. 197.

⁴⁾ VEDEL SIMONSEN: I. 1. 196.

⁵⁾ ibidem. I. 2. 166—167.

vanlige Betingelser. 1525 forlenes det til Mester ANDERS GLOB, Kongens Rentemester og Provst i Odense og loves paa Forhaand til TYME LINDEGAARDT efter GLOB's Død. ¹⁾

Ved Reformationen blev Hospitalet henlagt under Graabrødrekloster som almindeligt Hospital for hele Fyens Land.

1551 henvises de, der ønsker Frijord, til Begravelse paa St. Jørgens Kirkegaard. St. Jørgensgaard omtales endnu 1636 af PONTOPPIDAN ²⁾.

Hos TRAP ³⁾ siges det, at Gillestedgaard og Eiby Mølle i Forening med 5 Gaarde og 13 Huse benævnes „St. Jørgens Laug“. Det er formodentlig Hospitalets gamle Tilliggende.

Svendborg.

I Biskop BIRCHEROD's Diplomsamling ⁴⁾ findes et Afladsbrev af 1372, udgivet af Biskop ERIK i Odense og flere Biskopper, der tilsiger Aflad til

„Pœnitentibus et confessis, qui ad ecclesiam Sancti Georgii prope villam Svineburg, calices, luminaria, vestimenta, libros, ornamenta etc. donaverint, iis item, qui infirmis inibi commorantibus pro victu seu vestitu vel etc. eleemosynas largiti fuerint“.

Dette Hospital, om hvis Oprindelse vi intet vide, er det eneste, der har fundet en Historieskriver ⁵⁾ i Biskop ENGELSTOFT, hvis Noter ere meget interessante.

4. Juli 1374 gav VALDEMAR IV paa Danehoffet i Nyborg Dom til de spedalske ved Svineborgh til bestandig Ejendom Godset i Sudorp, hvorpaa LAURENCIUS JENSEN

¹⁾ VEDEL SIMONSEN: II. B. 1. S. 136 og S. 164.

²⁾ Danske Atlas. III. 441 og VI. 607.

³⁾ Kongeriget Danmark. Udg. 1858. I. S. 591.

⁴⁾ Videnskabernes Selskabs Skrifter. Kbhv. 1754. VI. S. 44.

⁵⁾ C. T. ENGELSTOFT: Samlinger til Fyens Historie og Topografi. Odense 1869. I. B. S. 1—45.

havde paa Sundsherreds Thing ved aabent Brev Skøde, og Godset i Slæthebæk, begge i Sundsherred, som MARINE TYKES DATTER havde ligeledes Skøde paa. Kongen lagde en bestandig Taushed paa denne Sag og forbød, at Ingen maatte befatte sig med dette Gods uden de spedalshes Samtykke ¹⁾. Hospitalet bestod altsaa allerede i det 14de Aarhundrede, og det er ikke rigtigt, hvad HOFMAN og andre nævne, at det er stiftet af Marsken CLAUS RØNNOV's († 1486) Frue BIRGITTE CHRISTENS DATTER. Denne Angivelse beror paa, at hun i JENS BILLE's Slægtregister siger: ²⁾

„Jeg fik i Sinde ved Svinborigs By
 Sanct Jørgen en Gaard at opbygge,
 og skaffe deri baade Brød og Ly
 for dennem, som Brødet tigge,
 min Herre og Børn de lagde dertil
 baade da og Aar efter Aare,
 Arve og Eje, Guld, Sølv og de vil
 slet intet af Ejendom spare.
 Den Gaard og Almisse stander i Dag,
 Gud give dem Glæde og Lykke,
 som fremmer og styrker saa god en Sag,
 den drives ret aldrig til Rykke;
 Thi Himmelens Hævn og haardeste Straf
 Den følge skal, der vil besvige
 og mindske dens Indkomst og tage deraf
 eller ej det holde vedlige“ etc.

Men Familien RØNNOV har været Anstaltens Velgører. CLAUS RØNNOV nævnes allerede i det ældre Svendborgdokument af 1486 (se Dokumenter) som havende sørget godt for Lemmerne, da han havde Gaarden i Forsvar. Den Gang havde det 18 Senge; Familien QUITZOW forbedrede det senere med 6 Senge.

¹⁾ SUHM: Danmarks Hist. XIII. 727.

²⁾ Danske Magazin. III. B. S. 330.

Vi vide, hvorledes det saa ud i 1589 ¹⁾. Det bestod „af 26 smaa Boder, somme takte med Straa, somme med Tegl og nogle slet vedligeholdte og deri vare 24 fattige og somme med deres Hustruer“.

Der var da kun 4 „karske Sødskende“. Biskoppen fortæller, at der laa 24 Bønder til de 24 fattige; de kunde have hver over 5 Tdr. Korn, $\frac{1}{2}$ Td. Smør, Lam og Svin, desuden Kvægtiende af Egense (og Sørup) og Part i den skønne Have, der stundom kunde yde 2 Tdr. Most til hver.

Svendborg Hospitalet overlevede Reformationens nivellerende Virkning, takket være Familien RØNNOV.

ERIK HARDENBERG til Materup og hans 3 Svigerinder af Familien RØNNOV til Hvidkilde samledes i Anledning af „adskillige Uordentlighed og Misbrug udi Sancti Jørgens Hospital“ paa Hvidkilde den 30. Jan. 1590 (se blandt Dokumenter: det yngre Svendborgdokument) og traf Bestemmelse om, at dette Hospital altid skulde holdes ved Magt gennem de skiftende Generationer.

Aarhus.

St. Jørgens Gaard findes omtalt hos PONTOPPIDAN ²⁾. Oplysningerne her ere dog meget mangelfulde. HVITFELD beretter, at St. Jørgens Huus for Aarhus 1532 blev givet til et Hospital efter Provstens Død. Der nævnes endvidere et Ejendoms-Brev, som KNUD GALTEN, Borgmester i Aarhus, 1542 har faaet af Kong CHRISTIAN III. paa en Kronens Jord kaldet „Munkenes Lykke“, som ligger Vesten for St. Jørgens Klosters Kirkegaard.

Hos HÜBERTZ ³⁾ har jeg fundet et kgl. Brev af 5.

¹⁾ JAC. MADSEN's Visitatsbog. S. 216—17, udg. af CRONE. cit. e. ENGELSTOFT.

²⁾ Danske Atlas IV. 85.

³⁾ Aktstykker vedkommende Staden og Stiftet Aarhus. København 1845. I. S. 134. Nr. 7.

Nov. 1541 om, at de brandlidte Borgere i Aarhus maa tage Byggematerialier (Sten, Tømmer o. desl.) fra St. Jørgens Kirke og Kloster, „the mue nederbryde, hues Steen, themmer och anden Deell som findis wdi samme Kiercke“.

1552 skænkedes St. Jørgensgaard, St. Karensgaard og Dominikanerklosteret til Oprettelsen af et Hospital i Aarhus (Randers og Horsens Hospitalers Formue ligesaa indtil 1558—60, da disse Hospitaler genoprettedes).

Denne St. Karens Gaard, hvis officielle Titel er: Kronens Hospital ST. CATHARINÆ i Aars, erklæres af en Del Forfattere for et Spedalskhedshospital. Herfor haves der dog ikke anden Hjemmel, end at Kong HANS til dette Hospital skænkede Morslet Kirke og „Spital-havre eller Plougkorn“ af syv Herreder; og denne Gave stadfæstedes af Pave JULIUS II. i et Dokument, der titulerer Hospitalet: *Domus leprosorium Sanctæ Katharinæ Arusiensis* ¹⁾. I CHRISTIAN II.'s, CHRISTIAN III.'s og FREDERIK II.'s Breve ²⁾ staar det kun nævnt som Fattighospital.

DAUGAARD ³⁾ erklærer, at Vor Frue Kloster paa Brobjerg (efter Navnet at dømme maaske et Karmeliterkloster) ligeledes var et Spedalskhedsasyl; i alt Fald var St. Jørgen Klosterets Patron.

Aalborg.

Kong HANS skænkede paa sit Dødsleje i Aalborg 1513 Kronens Hospital St. Jørgens Gaard uden for Vesterport med al Rettighed, Rente og Tilliggelse til det 1431 stiftede Helligaandshus, hvorom Enkedronning CHRISTINE og den udvalgte Konge CHRISTIAN II. udstedte Bevidnelsesbrev.

¹⁾ PONTOPPIDAN. I. c. IV. S. 85.

²⁾ HOFMAN'S Fundatser. II. S. 105.

³⁾ I. c. S. 391.

1530 blev Kirke og Kloster paa FREDERIK I.'s Befaling frataget Brødrene med Magt af AXEL GJØE, de fattige udsatte og for en Tid indlagte i Graabrødre Kloster. Men efter Kongens Død 1533 blev Klosteret tilbagegivet dem mod, at Klosteret forpligtedes til at forsørge de spedalske Folk med Hus, Klæder og Føde.

St. Jørgens Gaard var fra den Tid af Klosterets Ladegaard, hvorimod Klosteret uden for Byen lod bygge og opsætte Hus og Værelse til de spedalske. Af dette Hospital er St. Jørgens Kirke, der nu er Ligkapel, en Levning.

1534 blev St. Jørgensgaarden ødelagt, da JOHAN RANTZAU stormede Byen, og 1536 blev Klosteret som alle andre ophævet og omdannet til Hospital alene ¹⁾. Men endnu i forrige Aarhundrede blev Kapellet overladt de fra Latinskolen dimitterede Disciple til at prædike i for paa den Maade at samle sig lidt Rejsepenge til København; efter endt Prædiken gik Klingbeutelen og „de rige Købmandsdøtre ofrede saa gjerne en hel eller halv Krone til de fattige Prædikanter ²⁾“.

Nykøbing paa Mors.

„Ellers har der og, ved Dueholm Klosters Begyndelse, været i eller hos Klosteret et Hospital eller St. Jørgens Huus og Kapel, som i Dokument af 1418 kaldes *Domus leprosorum in Duholm in Morsæ* ³⁾. „Dette Dokument er et Pantebrev blandt Dueholm Klosters Breve ⁴⁾ fra MAGNUS WILDE, der pantsætter et Stykke Jord „Thooock og Flade“ til Hospitalet.

Dette St. Jørgens Hus stod Vester og Sønder i Byen

¹⁾ D. H. WULFF: Aalborg før og nu. Aalborg 1883. S. 33.

²⁾ TRAP: Kongeriget Danmark. Udg. 1858. Suppl. 121.

³⁾ PONTOPPIDAN: Danske Atlas. V. S. 549.

⁴⁾ Ældste danske Arkivregistraturer. III. S. 195. Ø. 62.

ved Møllen, som deraf hed St. Jørgens Mølle og paa en Jord, som endnu 1527 kaldtes St. Jørgens Jord, og som Byen tilegnede sig til tvende Gaardsteder.

I ældste danske Arkivregistraturer har jeg fundet:

1422, at CECILIE ERIKS DATTER har givet noget Gods til Hospitalet ¹⁾.

1427, at Sandemændene har svoret det Stykke Jord Vesten for det gamle Skole Hus og til „Noden“ „till St. Jørgens och St. Clemendtz fuorte och fellig thill Detells marc“ ²⁾.

Fra 1445 haves et latinsk Pergamentbrev, ved hvilket Abbeden i Sorø Broder PEDER stadfæster den Jurisdiktion og Rettighed, Dueholm Kloster haver over Hospitalet, Møllen, som kaldes St. Jørgens Mølle, og andet.

Randers

Domus leprosorum nævnes i et Testamente af 1263. Ved Hospitalet fandtes et Kapel indviet til Johannes den Døber. Efter gamle Fortællinger har Bygningen staaet noget Vesten for Hvidmølle, paa hin Side af Møllegraven, omtrent der, hvor nu Hospitalskirkegaarden er.

Kong CHRISTIAN I. gav dette Hus og Kapel til Mariager Kloster, hvilket rimeligvis er sket henved det Aar 1468, da Kongen samme Aar anbefalede Klosteret til Pavenes Beskyttelse.

Dette Gavebrev er siden gentaget og stadfæstet af CHRISTIAN II. Aar 1514. Efter den Tid vide vi intet om det ³⁾. 1558 forenedes den rimeligvis med „Hospitalet“.

¹⁾ Sammesteds III. S. 189. Ø. 62.

²⁾ Sammesteds II. S. 178. M. 1.

³⁾ STADFELDT: Beskrivelse over Randers Købsteg. Kbhvn. 1804.

Grenaa.

„Det hedder i FREDERIK II.'s Brev af 1562, at efterdi Hospitalet i Grindow, som M. JESPER BROKMAND havde havt i Forsvar, nu er ødelagt, skal Godset lægges til Hospitalet i Aarhus. Dette Hospital i Grinnaae hed St. Jørgens Gaard og findes udi Kong CHRISTIAN II.'s Tid, at NIELS TORKILSØN, Kongens Kapellan, fik paa Livstid Forlænningsbrev paa Kronens Hospital St. Jørgens Gaard udi Grindow med saadant Vilkaar, at han skulde holde St. Jørgens Gaard og Capell ved Hevd og Magt, og give de fattige syge Mennesker deres Provent og Rettigheder og holde Bønderne ved Loug og Skiel“ ¹⁾.

Viborg.

1263 skænkede Fru MARGRETHE fra Nørrejyland to Mark til domus leprosorum Wibergis ²⁾.

1440 vides Hospitalet at have haft til Forstander PEDER MATTHIESEN, Præst ved St. Mikkels Kirke.

Viborgs Historieskriver ³⁾ siger om denne Stiftelse: „St. Jørgensgaard og Capel udenfor Mikkelsport tilhøjre ligefor den Vej, der fører om Søens sydlige Ende til Østerteglgaard; Jorden der kaldes endnu Capelbakken eller Sygestuejord og tilhører det herværende Fattighospital“.

„Endnu for hundrede Aar siden begravedes Lig der, især af afdøde fremmede, saaledes i 1697 en fransk Liniedanser“.

URSIN's Formodning, at St. Mikkels Kloster, der laa nederst i Mikkelsgade, altsaa inde i Byen, var et Sygehus for spedalske er sikkert grundløs. I Middelalderen taalte man som sagt ikke de spedalske inde i Byerne.

¹⁾ PONTOPPIDAN: Danske Atlas. IV. 272.

²⁾ PONTOPPIDAN: Danske Atlas. IV. S. 630.

³⁾ URSIN: Stiftsstadens Viborg. Kbhv. 1849. S. 27.

Horsens.

Byens Historieskriver FABRICIUS ¹⁾ beretter følgende: „St. Jørgensgaard er mulig allerede oprettet i det 13de eller 14de Aarhundrede. Naar Kong HANS 1492 tillod, at Thorsted Kirke maatte blive ved at høre til St. Jørgens Gaarden udenfor Horsens „med al kgl. Rettighed, eftersom den dertil været haver ²⁾“, og denne Kongegave stadfæstedes 1502 og 1524, saa har der vist været Langfingre ude efter den.

Gaarden har altsaa den Gang længe eksisteret og ejet Thorsted.

Stiftelsen har haft Jordejendom, hvilket ses af CHRISTIAN III.'s Skrivelse af 1540 (Dokument i Raadhusarkivet i Horsens), hvori det hedder, „at dend march och æng, som laa till St. Jørgens gaardt østen og wæsten for alveijen“ („Spedalsø“) maatte tilhøre Horsens By i Henhold til et Gavebrev fra St. Hans Klosters Prior og menige Munke.

Da St. Jørgensgaardene nedlagdes, lagdes Horsensgaarden 1552 formentlig i Forening med Helligaandshuset til Aarhus Hospital.

Men 8. Maj 1560 genoprettedes Horsens Hospital. St. Jørgensgaard laa som altid udenfor Byen; i ældre Dokumenter, helt hen i det 17de Aarhundrede kaldes den nuværende Hospitalsgade og Hospitalsbro for St. Jørgens Gade og Bro. „Spedalsøs“ Navn minder om den Stiftelse, dette Jordstykke fordem tilhørte; og at det i sin Tid virkelig har været omflydt af Vand, saaledes som Navnet antyder, ses bl. a. af en kongelig Skrivelse til MANDRUP PARSBERG af 17. Nov. 1592, hvori omtales en Klage over, at Borgemester og Raad i Horsens

¹⁾ FABRICIUS: Horsens Købstads Beskrivelse og Historie. Odense 1879. S. 127.

²⁾ HOFMANN'S Fundatser. II. 223.

har taget i Brug „en Ø, kaldet Spereszø“ (o. Spedalsø) til stor Skade for Hospitalet. ¹⁾

Men Borgemester og Raad kunde bevise, at de var i deres gode Ret.

Kolding.

St. Jørgens Hospital med Kapel har ligget Sydvest for Kolding ved Aaen, Vesten for den saakaldte Provstegaard. Det nævnes Aar 1525 i en af FREDERIK I.'s Befalinger til Mester CLAUS GERDSEN, Provst i Ribe, Mester ANDERS GLOB, Provst i Odense og HOLGER ROSENKRANDS, Ridder og Embedsmand paa Koldinghus, om at saafremt det befindes, at Sognepræsten i Kolding, „icke haffuer huldit then Tjæniſte, ſom hannem burde med rette“ at Forleningen med St. Jørgens Hospital og Kapel da skal fratages ham og gives til JESPER BROCHMAND ²⁾.

I Forleningsbrevet til denne hedder det: (25. November 1526) at han skal have Hospitalet med al dets Rente og Tillæggelse „dog meth ſo Skell, att hand ſkall opholde ther ſammesteds Meſſer och Gudz Thimneſtæ och giffue fattige, ſiughe, ſpidalskth Memiſkæ ſodane Prouantt, Rettighett och Livs Nødtørfft, ſom themnem bør“.

Da Dominikanerklosteret i Ribe 1543 omdannedes til Hospital, lagdes hertil den med Johanniterklosteret 1523 forenede St. Jørgensgaard, samt St. Jørgensgaarden i Kolding; men 1552 lagdes denne dog atter tilbage under Koldinghus og 1558 under et eget Hospital i Kolding.

Ribe.

Allerede 1260 omtaltes Hospitalet i Ribe, idet KNUD SNUBBE skænker hvert af Hospitalerne i Slesvig, Flensborg, Aabenraa og Ribe én Mark ³⁾.

¹⁾ Jyske Tegnelse I. 330.

²⁾ J. J. FYHN: Købstaden Kolding. Københ. 1848.

³⁾ LANGEBEK: Scripta Rer. Danic. VIII. S. 159 og 513.

1291 ejede „de spedalske“ i Ribe et Stykke Eng paa Nyholm ved Jærnkjær.¹⁾

1309 klager Forstander GJØDE af Hvidding og Brødrene i Hospitalet over, at en Del af Hospitalets Ejendomme vare det frakomne paa en utilladelig Maade²⁾.

En pavelig Skrivelse af 7. Jan. 1300 paalægger Bispem at skaffe dette tilbage.

Hospitalet nævnes i Testamenter af 1310 og 1338 og i et Salgsdokument ved samme Tid (før 1319.)

13de Maj 1523 forlenes Johanniterne med St. Jørgensgaard³⁾, dog skulde de vedligeholde Gudstjenesten og den daglige Messe i Gravs Kirke og modtage alle de syge Mennesker, som tilførtes dem fra de Herreder, af hvilke St. Jørgensgaarden fik Almisser og Korn.

12te December 1543 omdannedes Dominikanerklosteret til et almindeligt Hospital, endvidere lagdes hertil St. Jørgensgaarden i Kolding, som dog atter 1552 lagdes tilbage under Koldinghus og 6 Aar senere under et eget Hospital i Kolding.

Bornholm

har haft en St. Jørgensgaard i Aakjær Sogn. I den gamle Sognebeskrivelse over Øen hedder det:

„I Sognet er et Hospital kaldet St. Jørgensgaard, hvorpaa i forrige Tider har boet en Adelsmand kaldet SKJALM GYLDENSTJERNE, som gav den og 18 andre Bøndergaarde til et Almissehuse.⁴⁾“ 1551 udstedte Kong CHRISTIAN III. et Forleningsbrev⁵⁾ til sin Hofsinde CLAUS

¹⁾ LANGEBEK: I. c.

²⁾ Geh.-Arkiv. Supplement til Ribe. Stiftsk. Dokum. Nr. 5. Terpager. R. C. S. 512 flg. cit. e. KINCH: Ribe Bys Historie og Beskrivelse. Ribe 1869.

³⁾ KINCH: I. c. S. 467.

⁴⁾ SUHM's Samlinger I. S. 38.

⁵⁾ Videnskabernes Selskabs Skrifter VI. 1754 S. 49.

GACGI paa „Sancte Jyrgens Hospital paa wortt Samndt Boringholm liggendis“, dog paa de sædvanlige Betingelser om at holde Hospitalet vedlige. 1562 bortforleendes det til MOGENS UFF¹⁾. Hospitalets Avlsgaard hedder endnu den Dag i Dag „Spidlegaard“ (Spitalsgaard)²⁾.

Færøerne.

Hvad der vides om Spedalskhedshospitalet ved Thorshavn, findes samlet i Sorenskriver ANDERSEN's Bog.³⁾

Forinden Øerne fik et Hospital, henlagdes de spedalske i Sygehytter tæt ved Gærdet mellem Ind- og Udmarken.

Hospitalet for de spedalske, der laa i Arge sønden for Thorshavn er rimeligvis oprettet kort efter Reformationen (?), og der var til den henlagt 4 Marker haugeløs Jord af Kirkebø Hauge, tiende- og skattefri med en Besætning af 5 Køer, 1 Kvie og 2 Heste. Naar Forf. udtaler, at der ikke findes noget kongeligt Brev, hvorved Hospitalet er grundet, saa kan dette ikke undre os, thi St. Jørgensgaardene i Danmark vare alle af gejstlig Oprindelse, oprettede, støttede og opholdte ved den almindelige Godgørenhed.

Der har sikkert før Reformationen været et Spedalskhedshospital der oppe. Fra 14. Febr. 1547 træffe vi et af de sædvanlige Forleningsbreve til en Hamburger-Købmand THOMAS KOPPEN, der i Afgift bl. a. skal svare Hospitalet og de fattige sammesteds 100 Mk. lybsk.

Lemmerne underholdtes af disse Penge, ved Indtægten af Jorderne, de Bøder, som Laugretten dømte at skulle betales til Hospitalet, enten i Mel eller Penge, samt ved Almisser; derhos tilkom der Hospitalet en Hval

¹⁾ PONT. Ann. E. D. p. 384.

²⁾ TRAP: Danmark. Udg. 1858. I. 530.

³⁾ Færøerne. 1600—1709. København 1895 S. 317.

af hver Grind. Spisemesteren, som sørgede for Lemmernes Forplejning, gik omkring med sine Folk og indsamlede Almisserne; af disse oppebar han til sig og sine Folks Underhold samt for at opvarte og forsyne de spedalske med Ildebrændsel en Trediedel; derhos tilfaldt en Trediedel af den kongelige Benaadning i Penge ham. Den egentlige Hospitalsforstander var Syssemanden paa Strømø, der skulde have Indseende med Spisemesteren, at alt gik ret og skikkelig til. Der var i Almindelighed 10 eller 12 spedalske i Asylet; 1709—10 melder Præsten paa Strømø, at der havde været 15 Patienter i Hospitalet, at Smaakopperne ¹⁾ havde dræbt de 12, men at det „flux tegnede til flere“. Præsten klager sig samtidig gudsjammerlig: „han holder dem med Vin og Brød ved Sakramentet, maa opvarte dem baade Dag og Nat, nyder dog aldrig det allerringeste for al min Møje og Udgift uden Viderværdighed, slem Stank og Lugt, som jeg jævnlig maa drikke i mig; mine salige Formænd fik altid en Hval til Foræring, hvor den kom i Landet“, men han havde aldrig faaet nogen.

Hospitalet ses at have været utilstrækkeligt og den tvungne Isolation er ikke bleven gennemført. Derfor siges det i Forordning af 29. April 1661: „Eftersom ogsaa paa alle Pladser i Landet skal findes et stort Antal spedalske Folk, som daglig der skal tilvokse, saa at det skal være at befrygte, at saa mange bliver besmittet, at det siden ikke skal staa til at remedere, da ville vi naadigst, at saadan tjenlig Ordre der sammesteds stilles, saa at de Besmittede føres i et Hospital, men om de ikke vil med gode, da med Magt, og at de deres Formue med sig der indtager, men dersom det til

¹⁾ Den samme Epidemi, der bortrev $\frac{1}{3}$ af hele Islands Befolkning og næsten alle de spedalske (se EHLERS: Den spedalske Sygdom paa Island. Hospitalstidende 1893. Nr. 41).

deres Underholdning ikke tilstrække kan, da Collect dertil af det ganske Land at samles“. Sysselmændene fik Ordre til at optælle de spedalske, og der byggedes et Hus i Arge til dem.

C. Dokumenter.

Erkebiskop Birger i Upsala.

1367—83.

Orig. paa Pergam. i Sv. Riks-Arkiv.

Ordinacio hospitalis Enicopensis.

Aftryk hos HEDQUIST S. 140.

In nomine Domini nostri Jesu Christi et gloriosissimæ virginis Mariæ, matris ejus.

Ut heredes Dei, coheredes autem Christi, pauperes videlicet, qui in domo hospitalis Enicopensis recepti sunt vel in futurum recipi contigerit, qui eciam centempnentes ea, quæ in mundo sunt, Christo dedicaverant se et sua, vigiliis, jejuniis et oracionibus aliisque seruiciis et Dei laudibus liberius vacent et ardencius intendant eorumque ingressus, progressus et egressus acceptabiles Deo fiant, nos Birgerus, diuina miseracione archiepiscopus Upsalensis, ex voluntate et concessu nostri capituli infrascripta statuta sive regulam per ipsos pauperes et eorum officiales perpetuis temporibus districtius obseruanda edidimus et ordinauimus in hunc modum:

Primo, quod homines utriusque sexus morbo lepræ respersi debent per officialem domus per totam dyocesem nostram Upsalensem diligenter inquiri et inventi, si pauperes sint, gratis ad idem hospitale recipi propter Deum. Illi vero, qui bona habent mobilia, cum eisdem bonis recipiendi sunt officialis manibus pro communi utilitate ibi degencium applicandis, et possunt ad hoc de jure compelli tam intrantis quam eorum heredes, si

resistunt. De immobilibus autem bonis fiat, sicut de aliis bonis ecclesiis et aliis piis locis datis seu relictis juxta leges et consuetudinis patrie consueuerat obseruari.

Item circa dictam dictorum pauperum hoc volumus obseruari, quod quilibet illorum in die habebit duos panes ordeaceos bene purgatos; in festis autem præcipuis, puta die natalis Christi, circumcisionis, epiphaniæ, purificationis, paschæ, ascensionis, corporis Christi, Johannis baptistæ, assumptionis beatæ virginis, Michaelis, omnium sanctorum et beati Nicholai dabuntur cuilibet duo panes ordeacei et unus siligineus purus, et qualibet istarum dierum dabitur eis in communi, si decem sunt personæ, dimidia lagena bonæ ceruisiæ et integra, si duodecim fuerint vel XXti. In quadragesima vero qualibet die quilibet habebit unum panem de siligine et unum de ordeo, quilibet duo alecia et similiter in diebus ieiunabilibus extra quadragesimam. In ipsa autem XL:a dabitur eis in communi dimidium centenarium thorsk et dimidium centenarium luciorum siccorum, unus modius pisarum, duo salmones fumati. Si autem extra tempus quadragesimale alecia forsan haberi non poterint, tunc dicta porcio, videlicet II alecia, per officialem in siccis piscibus et recentibus suppleatur. Et ista prædicti pauperes tenentur habere, si octo fuerint; si vero numerus personarum excreuerit vel infirmitas aliquorum hoc exegerit, porciones huiusmodi per officialem, prout opus fuerit, augmententur, super quibus suam conscienciam oneramus. Item in qualibet septimana extra quadragesimam quælibet persona unam marcham butyri habebit. Item in communi in qualibet septimana dimidium talentum lardi et de carnibus bovinis fumatis unum talentum cum dimidio, si X sunt personæ; si vero plures, fiat augmentacio istorum per officialem secundum exigenciam et numerum personarum.

Porciones autem isti septimanatim debent eis dari,

eciam si vigilia alicuius sancti vel alia ieiunia ecclesiastica contigerit evenire. Item in estate qualibet feria quarta, si non sit ieiunium, dabitur in communi una urna lactis coagulati et in die sabbati una urna lactis dulcis. Item per quamlibet hebdomadam habebunt unam lagenam ceruisiæ, si sunt octo et plures quam IV-or; si autem IV-or tantum dimidia lagena; si vero plures quam X: cim et pauciores quam XVI-cim, una cum dimidia; duo vere integræ lagenæ, si XVI-cim fuerint vel XXti. Et ista ceruisia non debet esse noua sed septem dierum, et lagena debet esse plena si autem ceruisia noua fuerit, addi debent per officialem ad lagenam quamlibet duæ caldariæ pro supplemento. Item si octo sunt personæ, habebunt circa festum beati Martini in quolibet anno duos tynnones annone pro lentibus et duo talenta adipis pro candelis. Item in quolibet anno circa festum beati Michaelis octo personæ habebunt tria pund salis et circa festum paschæ duo pund et circa festum vero beati Johannis baptistæ unum pund.

Item circa festum beati Martini quolibet anno quælibet persona habebit octo ulnas marknist de officiale. Item circa festum natalem Domini annuatim quilibet unum par calceorum, et unum par quilibet in festo beati Johannis baptistæ. Item in festo omnium sanctorum dabit officialis famulo domus dimidiam marcham denariorum et ante festum pasche annuatim eidim similiter pro suo seruicio.

Item volumus et declaramus, quod utensilia necessaria pro ipsis pauperibus debent eis per officialem assignari, videlicet una caldaria de quinque urnis, item una caldaria de una urna et una olla de una urna, unus cadus et duæ urnæ, nisi augmentationem præmissorum numerus vel utilitas exegerit personarum. Prædicta autem utensilia cum inueterata vel fracta fuerint, officialis faciat reparari.

Erga divinum insuper officium in dicto hospitali tam per officialem quam ipsos pauperes obseruandum statuimus, quod idem officialis qualibet die dominica et omnibus festiuis diebus secundum morem patriæ ac omnibus sextis feriis in ipsa capella hospitalis missas faciat celebrari; necnon in infrascriptis festis, videlicet prima die natalis Domini, purificationis beatæ virginis, annunciationis ipsius, cenæ Domini et parasceuæ, paschæ, ascensionis Domini, penthecostes, corporis Christi, beati Johannis baptistæ, assumptionis et natiuitatis eiusdem beati Michaelis, omnium sanctorum et in die animarum, necnon conceptionis beatæ virginis et beati Nicholai matutinas et utrasque vespervas sollempniter decantet vel per alios faciat decantari. In præmissis ipsius officialis conscienciam onerantes prædictis autem missis matutinis et vespertinis interesse prædicti pauperes infra ipsorum oratorium, nisi graui infirmitate vel aliis iustis causis fuerint impediti. De lectura eorundem pauperum taliter duximus ordinandum, quod, si sit aliquis clericus infra sacros, ultra horas canonicas teneatur qualibet septimana legere ter VII-tem psalmos et bis vigiliis, si vero laycus litteratus, legat qualibet die horas beatæ virginis, si eas scit, et ter in septimana VII-tem psalmos et bis vigiliis pro defunctis, si vero purus laycus vir siue mulier, legat qualibet die in mane X pater noster et totidem aue maria et totidem hora vesperarum. In festis autem sollempnibus quilibet teneatur legere pro matutinis XXX:ta pater noster et totidem aue maria, pro missa totidem, pro singulis vesperis eciam totidem, pro aliis vero horis, videlicet prima, secunda, tertia, sexta, nona et completoria, pro ipsarum qualibet XII pater noster et VII aue maria. Prædictam autem lecturam faciant in oratorio tam in vespere quam in mane. Item qualibet die per totum annum, exceptis tribus diebus proximis ante pascha, faciant ter pulsari campanam, et quilibet flexis

genibus legat ter aue maria, ipsam beatam virginem humiliter salutando, ut indulgenciarum super hoc concessarum participes effici mereantur. Item quod quilibet tempore parasceue, antequam cibum capiat, dicat unum pater noster et unum aue maria et post prandium idem.

De ieiuniis vero per præfatos infirmos seruandis ita duximus ordinandum, quod omnes et singuli, qui annos discrecionis attingunt, nisi adeo graui infirmitate laborante, quod sine periculo vite ieiunare non possunt, ad conuiuia ieiunia juxta statuta ecclesiæ et consuetudinem patriæ sunt astricti indulgentes eisdem, quod, qui voluerint in XL-a propter carentiam piscium recencium et aliarum rerum comestibilium possint uti lacticiniis alternatis diebus usque ad mediam quadragesimam, deinde vero usque ad diem paschæ debent a talibus abstinere, quod eorum conscienciis relinquimus iudicandum.

Item statuimus, quod nullus, quantumcumque potens seu cujuscumque condicionis aut status existat, postquam semel in hospitali se Deo dedicauerat, septa hospitalis ad ecclesias, conuiuia seu quascumque alias inuitaciones exire audeat, prout porciones sibi debitas per septimanam sequentem amittere noluerit et grauiore penas, si contumacia hoc exegerit voluerit euitare, ne ex ipsorum conuersacionibus et contactibus infici valeat populus christianus. Sed pro elemosinis petendis ponantur scutelle circa oratorium vel alibi in cimiterio ipsorum, quando in dicto loco fiunt staciones, et aliis temporibus, ut a transeuntibus vel loca eorum visitantibus elemosinas recipiant largiores.

Item personæ utriusque sexus in dicto hospitali degentes, quæ sunt ita potentes, et laborare possint, iuuare et cooperari manibus propriis debent in æstate et autumpno fenum et blada de plaustris in horream inferendo.

Circa legata autem ipsi hospitali et personis ibidem relictæ seu relinquenda hoc volumus obseruari, quod, si fiant hospitali in prompta pecunia, auro vel argento, cedant pro ornatu vel structura capellæ, si vero hujusmodi legata, in quibuscumque rebus consistant, certis personis in hospitali relinquuntur, eisdem personis, quibus relictæ fuerint, cedant absque diminutione quacumque. Si autem legantur victualia, videlicet pecora, sues et oues, siligo, triticum vel annona seu alia, quæ usibus pauperum pro victu vel vestitu sunt necessaria, talia inter se aliquo modo diuidant et disponant. In casu vero, quo legantur equi, boues domiti aut alia animalia pro laboribus apta, secundum ordinacionem ipsius officialis cedant pro usibus hospitalis. Set si lectisternia, officialis ea ad usus hospitalis recipiat pauperibus ibidem, qui necesse habuerint, eroganda.

Et notandum est, quod hoc statutum coram communitate loci prædicti semel in anno, videlicet in crastino beati Martini, officialis legi faciet sine fraude. Qui quidem officialis siue præuisor domus computum et raciocinium de amministrazione reddituum eiusdem domus per ipsum facta coram nobis seu successoribus nostris et capitulo, ubi et quando visum fuerit, reddere seu facere tenebitur annuatim.

Ældre Svendborg-Dokument 1486.

Fra Aaret 1486 have vi et Aktstykke, der giver den første Oplysning om denne St. Jørgensgaards Størrelse og Stilling. Det forefindes i Kopi fra det 17de Aarh. i KAREN BRAHE'S Bibliotek (VOGEL'SANG's Katalog S. 78 Nr. 159) men er ikke meget paalideligt afskrevet og urigtig henført til Aaret 1453. Biskoppens Navn henviser til en Tid efter 1474, og de vistnok utydelige Tegn i Afskriften lade sig rettest læse MCDLXXX Sexto.

(Biskop CARL RØNNOW og Kongens Lensmand over Nyborg Len samledes med Magistraten og Bymænd paa Svendborg Raadstue for at „skikke og sætte en god og gudelig Skikning“ mellem dem, som tilskikkes af Kongen til Forsvar for St. Jørgens Gaard, Gods og Tjenere, og „de Brødre og Søskende, som der ere eller skelligen blive indgivne“ :)

Vi Kar II med Guds Naade Bischofi Odense, Gregorius Marsuin, Vor kieris Naadige Herris ombudsmand paa Nyborg, Hanns Andersen, Borgmester i Suenborg, Niels Mogensen, Hendrich Jensen, Peder Ebsen, Røyter Persen, Olluf Andersen, Madz och Maarten Verchmester, Raadmænd och Bymænd i samme sted, gierre Vitterlig, att Effter Vor Kieere Naadige Herris befalling, var vi forsamlet i Suenborg Raadstue dend fredag Nest Effter St. Ambrosii dag Nar Effter guds byrd Med LXXX Serte om Nogen god och gudelig shiichning att shiche och sætte Mellem demnem som tillshichis och tillshichet Er, af for^{nne} Vor Kierre Naadige Herre att verre forsuar till St. Jørgensgaard, quodtz och thiemere, som liger udenfor suenborg, Och de Brødre och sødshinde, som der indgiffuen Er och her Effter shillig Indgiffuendis Vorder, da Vi paa for^{nne} Vor Kierre Naadige Herris fuldbyrd och Samtyche, Om Hans Naade saaledes (vil), haffue vi saa sat och shichet, først om Uolsgaarden, Mand kalder Brydegaarden til for^{nne} St. Jørgens, att dend som for^{nne} gaard besider och bruge shall Hand, shall aarlig giffue Sex Ørtte Byg till alle sødshindis Behoff och dertill Tiende, baade Kierchen och Præsten som aff Arrild haffuer veret Seduane; Thi att for^{nne} gaard haffuer arild (altid?) giffuet Sex Ørtte Byg till alle Sødshindis Behoff, uden nu det stund Jeos Persen haffuer hafft for^{nne} gaard, doch hafde hr. Claus Ronou, der (den?) paa hans Vegne, Med alle Sødshinde Villie och tilladelse och gjorde demnem derforre aarlige fyllist och synderlige Villie, som de selffuer kundgjorde och tilstode for os. fremdelis att det Landgilde

Och Reentte, som alle var denne (Vordene?) och Thiemere giffue aarlige, der lige til forⁿte St. Jørgens, i Korn, Smør penge, Lamb, gies, høns och oldengiælde hvad det heldst er, dett shall allt sammen schiffis til lige Mellem alle Sødshinde och Siuge och VIII karske Sødshinde, som skulle vordene och arbeide om all derris bierring. Item shall derris Præst aarlige haffue 5 Mark Penge for 3 Messer, hand shall siuge for demnem i Kierken huer uge, vill hand och haffue En Sødshinde Deel Med demnem, da shall hand dend haffue for att hand er derris Sognepræst och shall giorre demnem Derris Sacra: och shall hand da giorre demnem Introit som It andet Sødshinde, der Indgiffuis, som Præsten tilforn giortt haffuer. Item Er det Saa, at Nogen af de 8te Karske, som skulle gange och færdis effter Guds Almisse paa alle derris Vegne, ere giffit och haffuer hustru och doer . . . s Hustru, da shal hand Aldrig siden giffte sig Och ei heller i andre Maader leffue i noget u-quemmelig leffuet, men leffue Reenliffuet, som Klostermend bør att leffue, iche skulle de siuge giffte demnem, om Nogen aff derris fællig døe bliffuer, vden Nogen vil Dynis at leffue vdi Egteshab med dend Siuge. Item dend derris Ridesvend shall værre, dend skulle alle Sødshinde sielffuer Keise, och shall hand hafue tuende Sødshinde Lod, och derfor shall hand giffue Tienerne Mad och Øll och laane demnem huus, Naar de yde derris landgilde, och schiffte derris Reentte och proviant Imellem demnem, som først er Rort.

Item det giesteri, som Tiennerne skulle holde, der (det) shall (den) nyde, som tillshichet er af Vor Naadige Herre att værre derris forsuar, dog shall hand demnem ey forgieste, Meden huer Tienner, som det formaar och haffuer goed gaard, der effter shall holde hannem Tho Heste Thuende Tider om Aaret och de der Minder formaar, skulle holde hannem Tho Heste En tiid om Aaret och skulle dog Closters Bud holde Huus med Øll (holde med Hus, Øl) och Hestefoer, naar de farre efter Guds Almisse. Ittem de Tien-

nerer, som giffue frihedspenge, shulle inttet Arbeid gjorre och huilche icke giffue frihedspenge, de shulle gjorre den derris forsuar er et dagsarbejde i Rughesten och To Dagsarbejde i Byghosten och hielpen hanem med Vogn, naar han færdis till Thinge eller Andenstedes i Closters Huerff och Verinde. Shall och ingen udsættis af derris gaarde af de Mandene (Vordene?) och Thiemmerne som liger till for^{n^{te}} St. Jørgensgaard uden Welling (redelig?) Shill och med Lougen, och naar Saadant skee shal, da shal det skee med Ridesuendens och Kierche Vergens fuldbyrd och Samtyche, och shall der da nogen Munde giffues forre aff nogen bollig eller gaard, som bliffuer sted bort, da shall hun verre Mulig, huilchen Munde eller Gaffue hand shal nyde, som er tillshicket af for^{n^{te}} Vore Kiere Naadige Herre att verre derris forsuar. Ittem shulle de och haffue 3 laase for huer Kierche Bloch och for de giemmer, som de haffuer derris brefue och som liger (Privilegier) vdi, och shulle derris breffue ey andenstedes forris eller verre uden i Kirchen, och till de 3 laase shall denn derris forsuar er, haffue een noyll til En laas och Præsten En Noyll till en laas och Ridesuenden med Kierche Vergen En Noyll till den 3die laas, och shall ingen af disse for^{n^{te}} haffue magt at formene Ridesuenden och Kierche Vergen at gange i blochen, naar behoff gjorres.

Ittem shall till Kierchens Bygning och ornamenta, der offuer (sic) som kommer i baade blochene Siellegaffue, tafflepunge och det pund Korn, som Tindis till Kirchen aff Brydegaarden, och huis der till icke Behoff gjorres, det shal shiftis och deraf shulle Ridesuenden och Kirche Vergen gjorre Kierchens Proust aarlig Regenshab.

Ittem shulle de och selffue for (forse?) dennem med Heste och Vogn til at lade hentte Guds Almisse med Som dennem giffues af gott folch och shulle sielffur besorge dennem forring till for^{n^{te}} Heste.

Ittem er nogen, som plagede ere af saadan udydiske Siuge, at de ey kunde værre blandt Karshe Memmiske i de

Herrett och de Eegen, som de lade samle Guds Almisse, da skulle de dennem indskreffue och skulle de indkomme uden nogen gaffue och (er) der (det) i deris Magt och formue, da skulle de giorre dennem Introit som tillforn haffue veret seduane.

Ittem shall der och icke verre Karshe Sødshinde Inttet uden Ste Karshe, som skulle gange effter de siuges hierring och Guds Almisse och de skulle haffue lige Deel och provent med de siuge som forst er Rort, och naar Sødshinde entten Siug eller Karsh afdoer, da shal all derris hoffuitlod bliffue ved Closteret och derris gods till alle Sødshinde behoff och ey arffuis ud af Closteret. Er det saa, att nogen Sødshinde sig forbryder, da shall hans brøde bliffue ved Sødshinde i Closteret, till alle derris behoff, forbryder och nogen Liffuet, da shall hand rettis till Sundtz Herridtz Ting, och hans guodtz eller Brøde, som effter lougen er forbrott shall bliuffue till alle Sødshinde behoff.

Ittem shall dend deris forsuar er paa vor fierre Naadige Herris Vegne ey forhugge eller forhugge lade eller forderffue Closters shoue och ey lade hugge i dennem vden Ridesuenden och Kierche Vergis Samtyche.

Item skulle alle Sødshinde och huer serdelis baade Siuge och Karshe, huer dag effter att de kaldes Clostermend, læsse femten pater no: och Ave Maria betimelig dags for otte Sangs tienner (tiennest?) och ellers op paa Dagen for middag femten pater no: och Ave Maria for andre Tider, och om Aftensangstienner (tiennest?) femten pater no: och Ave Maria och bede till Gud for dem, dett sted forst funderit och dennem dertill haffue patronerit, for alle dennem, der giorre dennem till gode for Gud och for alle Christen Sielle. Effter att alle disse for^{n^{te}} Artickle varre opkast, læst och aabenbare kundgiort forr Errick Christensen, som till shichet er af Norris Kierre Naadige Herre att verre forsuar till for^{n^{te}} St. Jørgensgaard och guodz, och for Michel Pouelszen, Reimert Madsen

och fleerre Sødshind, som varre fuldmegtig gjorde af alle Sødshind paa derris Vegne, da fuldbyrdet och samtogte de paa alle Sider for^{nne} skickelse och Artickle i alle Maade och nogis dermed paa alle sider. Till yder meere befeestning att demnem nøyedis paa baade sider i alle Maader som forshreffuet staar, da henge vi vorre Signetter neden for dette breff. Datum anno et loco supradictis.

Kong Hans' Anordning om Trætte mellem Forstanderen i Næstved og Lemmerne. 1492. ¹⁾

Wii Hans met Guds Naade, Danmarkes, Norges Wendis og Gotthes Komning, udvalt Komning til Suerig etc. gjøre alle vitterligt: At nu vi vare i Næstved ware Jens Boesen, som nu forstander er til St. Jørgens Closter sammested, og de Sødskinde som der inde givne ere, for Os, oc ferde stor Brøst, som fornevnte Sødskinde hafuer, i det at de ey kunde fange deres Rente af fornevnte Jens Boesen, og om anden Trætte og Uvilge som demnem imellem var. Da efter Vort Elskelig Danmark Riges-Raads Raad, som da tilstedde vare hos Os, gjorde Vi denne Contract og Skickelse, som herefter skrefuit stander:

Først, at den som nu forstander er eller herefter kommandes worder, skal holde de siuge Sødskinde Quindfolk fore, som demnem skal røgte oc tage vare med Mad, Redsel, med Lod med deres Klæder at holde reene, och andet hvad demnem Behov gøres, hand skal og holde demnem Huus ferdigt oc Jdebrand, oc forsee demnem med Klæder, Sengeklæder og andet hvis de Behov haver, hand skal og besørge demnem deres Biering, med Mad og Øll i saa Maade, om Kiød-Dagen, flesk, Koe-Kiød, Kaal og en ferst Ret, som Aarstiden demnem tilfiger, eller en anden Ret i den Sted, och om formiddag, oc Grøed, oc en Ret fisk eller Sild til deres Nødtørft, og dertil Øll til Schellighed, oc holde demnem Capellan fore som skal sige trei Messer hver

¹⁾ HOFMAN'S Fundatser X. S. 189. Kbhv. 1765.

Ugge, om Søndag, Onsdag og Fredag, oc hand skall bygge oc forbedre Kircken oc Gaarden, oc holde dend vedlige, oc skal holdes Closters Tienere ved Lov, Skiel oc Ret, och ey lade forhugge Klosters Schoufve i nogen Maade; hand skall oc efter sin Magt forbedre Kircken med Ornament, och i andre Maade, hues hand kand, skall hand oc gifue de farske Sødskinde derinde enhver II Skill. groot om Aaret, oc alle tilsammen I ferisk Nød oc I fiering Smør, och skall efter denne Dag ingen farske Sødskinde indtages, men saamange siuge Sødskinde, som ere udi de Herridt, som der beris Rente af til fornevnte Closter, de skulle altid allesammen indtages og holdes derinde, som forskrefuit staar, och huad her ofuerløber, det niuder Formanden til at forsee sig med som Behouf giøres.

Skulle oc Vor Borgemester oc Raad udi Nestved, de nu ere eller herefter kommendis worder, skicke en Borgemester oc en af Raadet til, som skulle hver Maaned gange en Tiid udi fornevnte Closter, at forfare om denne Skickelse holdes, som forskrefuit stander, vorder der Brøst paa, at de da underviser Formanden derom eller biude Os det til. Dat. in Monasterio Andwordschou ipso die conceptionis Mariæ An. Dn. MCDXC Secundo, nostro Regali Sub secreto.

København 24. Nov. 1508.

Wii Hans met gudz nade Danmarcks, Sweriges, Norges, Vendes och Gotes koningh, hertugh udi Slesuiig, i Holsten, Stormarn oc Ditmarsken, greffue vdi Wlldenborgh oc Dellmenhorst, giøre alle vitherligt, at the fattige menniske vdi sancti Jørgens hospitall her fore Kiøpnehaffn haffue nu wæret her fore oss oc bekierd, at the haffue brøst paa then prowent oc rætighedt, som them bør oc the pleigue at fange the her effter thiill ewig tidh vbrødhelighen holle vdi forskrefne hospitall, tha haffue wii nw aff wor synderlige gunst oc nade oc paa thett at forskrefne fattige og

sywge menniske mwe oc kunne thess bedre loffue oc thienæ then almechtugste gudt, giort en sckickelsæ emellom them oc then, som forstander er vdi forskrefne hospitall, i swa maade, at then som forstander er, maa oc skal haffue, nyde oc beholde Uffwelsgarden oc gardsede, frj rentæ oc landgildet aff bøndherne oc her i Køpnehaffn, oc skall han ther fore lade upholde dagelige mæsse oc ammen gudz thieniste, som ther pleyer oc bør at upholdes, oc skall han bygge oc forbethre kirken oc Uffwelsgarden oc holde them vedt theres heffd oc macht Item hwad som offres vdi sancti Jørgens stoek i kirken oc paa tawfflen, thet skulle the sywghæ menniske haffue, oc then anden allmøssæ af landzbyen ellir anderstedz thet skall delæs eblant alle them, som ther inde ære, doch swa at de sywge fange meer ænd the farske.

Item hwad som offres till kirken, harnisk, werge eller andet, ther aff skulle the sywge haffue then enæ halffdelen oc then anden halffdelen skall komme oc bliffue till kirkens bygningh oc behoff, oc sameledes, hwad offer, som faller i kirkens block, thet skall alleeniste komme till kirkens behoff oc bygninghe. Item hwis siælle gaffue, som giffues i testamentæ till forskrefne kirkens behoff oc bygningh thet skall kirken alienæ beholde, oc hwes som giffues fattige menniske till theres behoff, thet skulle the ocallienæ haffue oc beholde, oc skulle ther wære two laase fore sancti Jorghens block, till then enæ laas skall forstandheren haffue nogellen till, oc till then anden laas skal en paa the fattige sywge menniskes weigne haffue nogelen till, oc skal forstandheren tillsee, att hwes som forskrefne sywge menniske i swo maade, som fore skreffuit staar, oc i andre maade giffuit worder, thet worder redeligen oc skiælligen partet oc skiufftet, swa the sywge fange ther aff then dell, them bør at haffue. Her fore swa bethæ wii oc befale wor embitzman her paa Køpnehaffn er, ther till bode wore borgemesthere her samestedes, at the twenne synde hwert aar

till see oc ware tage, at forskrefne stycker oc artifle i alle maade fultgiores oc ubrødeligen holddes. Giffuit paa wort slott Kiopnehaffn sancte Katherine afften aar MD octavo vnder wort signete.

København 8. Dec. 1577.

tidl. trykt i Suhms Saml. II. 1. 160—162.

Wii Cristiern o. s. v. giøre alle vitherligt, at effter som vij nw noghen stacked tiidh siidhen forledhen haffue then alsomechtigeste gud och jomfrue Marie thiull heder, ære oc loff vndt och thiulladhet, ath vort och kronens capelle och hospitale, liggendis her vdhen fore Køpnehaffn, maa och schall thülle ewig tiidh bliffue och wære thiull vaar frwe closther i Helsingøer aff Carmelithe orden thiull at opholde met eth collegium i then closters gaard, som liggendis ær her vdindhen Kiopnehaffn i sanctij Pedherss strædhe och i sanctij Pederss kierckesoyn och then ath anamme, naar doctor Pedher Albrichtsens dødh och affgangen vaar, doch saa ath vij beholdet hooss oss then fuldmacht, at giøre en skickelse paa then gudts thianiste, ther effter schulle gioris och vppeholdis i forskrefne sanctij Jørgens capelle effter doctor Pedhers dødt, som samme vort breff vij ther om udtgaffue ythermere indeholder och vdtwiser, tha effter ath forskrefne doctor Pedher, som forskrefne hospitale hanss liiffs thiidt i forlæning haffde, døder och affgangen ær, haffue vij, paa thet ath gudts thianeste motthe thess ythermere formeris och forbedris, then alsommechtigeste gud, jomfrue Marie och ridder sancti Jørgen thiull loff, hæder och ære, oss och Danmarckis riighe thill ære och bestand och sammeledis paa thet at the brødre som nw ære och her effter kommendis vorde thiull ewig tidh i fforskrefne waar frwe closther offuer alt vaart riighe Danmarck skulle thes indheligere oc ideligere bedhe thiull gud och jomfru Marie fore oss vaare forfedre och efftherkommere koninger i Dan-

marck, giort saadan skickelse om forscrefne capelle oc hospitale som her effter screffnit staar, som vij ville ath the her effter thiill ewig tidh vbrodheligen holle schulle; først ville vij ath the skulle ladhe holde thre daglige messer i saa maadhe, ath ther hwer sondag sügis och holdis siwngen messe aff the hellige threfoldighed, hver mandag requiem fore alle cristien siælle, thiisdaghen aff sancte Jørgen, otthensdagen de sancto spiritu, torsdagen de corpore Cristi, fredaghen de passione domini, løgherdaghen de domina, vden ther falder nogit andhit mærckeligt hogthiids dag om vghen, och skall ther hwer hellige dag holdis siwngen messe och preddiken och iiij begengelser met messer och vigilier och tha bedhe thiill gud fore oss, vaare forfedre, effterkommere konninger i Danmark och alle christne siæle. Item vele vij och ath the schulle altiidh holle ther i forscrefne hospitale siwge fattige siwge memnisse thiil flædhe, fødhe, senghe, liwss och ildebrandt och skulle the doch strax the anamme forscrefne hospitale begynde ath vppholde forscrefne thieniste och siwge memnisse, som forescreffuit staar, i alle maadhe. Item skulle the thiill ewig tidh holde her in vniversitate een doctorem eller baccalarium theologie, som lesse skal idelighen een leysse om daghen in theologia och skulle the indhen thw aar her effter thet begyndhe och thet saa forfølge som forescreffuit staar. Skulle the bygge och forbedre forscrefne sancti Jørgens capelle och hospitale och then och the godts ther thilligge holde vedh heffdt och macht och eygh selge eller affhende noger the gaarde eller godts ther thilligge vden vaar eller vaare efterkommeres konninger i Danmark villige och samtøcke, och skulle och icke kiøbe eller panthe ther thill noghit ythermere kiøpstæde godts eller laudz godtz en ther nw thilligger i noger maadhe. Giffue paa vort slot i Kiøpnehaffn vor frwe dag conceptionis aar MDXVII. Vnder vort siignet.

Yngre Svendborgdokument.

Hvidkilde 30. Jan. 1590.

Det er underskrevet af Erik Hardenberg til Materup og hans tre Svigerinder af Familien Rønnow til Hvidkilde. Det hedder:

„Bode Karsche oc Siuge Sødtschinde schall tvende gange om Dagen, formidag oc efftermidag søge kirken, oc med deris andelige bonner werre Gudt tacknemmelig; hvoer her vdi forsømmelige er, vden de ere saa med svaghedt beladen at de ere Christeligen oc Lougligen vndtschylt, schulle de haffue deris Rentte forkast, effter gammel Seduanne. Derneft effter gammel Priuileger oc Kongelige Stadfestelsze haffuer vj giordt denne forordning, at naar de drager vdt i Herritzgang vdi Bog herridt, sundtz herrit, Salling herrit oc gudme Herridt effter Gudts Almisse til de fattige, daa schall de selffuer forsørge dennem med heste, vogne oc fuoring. Item er der nogin vdi forskreffvinne herrit, Som de ere forloffuit at gaa vdi, der er besmittet med vdssettische franckhedt, daa schulle wij dennem lade Indtkomme udy Hospitallet, vden nogen gaffue, effter di att de icke forsiger eller benechter dennem Gudts Almisse, Nar de dennem besøger, dog der som nogen er besmittet med sliig Krankhedt, oc begerer att Indtagis uij Hospitallet, oc de erre formofuendis, schulle de giorre Introit eller Indtgangh effther deris formue, Som Sedtvonligt werit haffuer, oc hver som Indtkommer, giffue fem Marck, hvilcke schulle vddelles iblandt alle sydtschinde, oc naar Som de Pendinge er vddellett, schall En aff vore fogder, som til stede er, klape til lyd, at den som Indtkommer, schall I alle Brøder oc Søsters offuerwerelsze giore sin Edt, handt will werre alle sine medsødtschend tro, huld oc god, bode inden oc vden Hospitallet, saa sandt hielpe hannem Gud oc sit Hellige Ord. Disligeste schall der icke werre effter denne Dag slerre Endt firre karsche Syschinde, de to schulle vandere effter de Syes

biering oc Gudz Almisz, oc de andre to schulle varre paa de Syge oc hielpeløse i de tvende derrisz afrverelsze, och de schulle haffue lige prebent oc lod med de Syge, oc paa hver af disse fiere lodder (de 4 Ejeres Lodder), schall werre. En aff de karsche Sydtschinde —, Naar nogen Syg eller karsch sydschind Doer oc affgaar, daa schall all deris hoffuit lodt bliffve vedt kloster, oc deris godz til alle sødschindz behoff, oc ey arffues aff kloster. Er det och saa, at nogen Syschind sig forbryder, i hvis mode det verre kand, daa schall hans brode bliffue medsyschend 3 kloster till alle deris Behoff. Item forbryder oc nogen Liffvit, da schall hand Rettes til sundtzheritz ting effter gammel privileger oc Kongelige stadfestilsze, oc hans boeslod, Som efter laugen er forbrudt, skall delis oc skifftes bland alle sødschindt vdi Hospitalet. Och effterdj vi haffue schifft de fatige fold i bland hver andre vdi firre Parter, skal hver aff oss verre forstandere for Sinne, oc hver utdelle bland sinne deris vnderholding, effter som hver lodem er faldem; oc de som ere forordenerit at drage vdi Herritzgang om Gudtz Almisze hvad de bekommer, schulle de Indtførre i Hospitalet, oc de som ere betrod at gaa i Herritzgang, det vddelle Ebland alle sydtskind, Som de ville vere for osz alle firre bekiend, vdi En af vorre firre fogders Nerverrelse. — Och Effterdi at Sanctj Jørgens Lundt er til vlyche forhuggen, skall dend verre lyst vdi fred, oc icke der vdi huggis, Egh, Bogh, Est eller vnderschoff, till saa lenge den kand komme til sin rette grøde oc vegst igen. Disligeste schal ingen tilstedis at haffve gresbedt der vdi, paa det, at den vnge schoff, som opvogser, schall icke forkømmis, eller affbrydis, schall heller oc Ingen aff Sancti Jørgens thiemere maa hugge aff skouffven, vden det vorder demnem forvist aff fogderne.

Effter dj forscreffvin Sanctj Jørgens Hospitals privileger oc statuter er confirmeret och Stadfest aff fremfarne Konger her vdi Riget, ville vij Selffuer demnem alle

vdj vor Liffstid holde, Disligeste aff woris arffuinger oc
 deris Effterkommere vryggeligen vnder Gudz vrede holdit
 haffue. Till Jydermere vindisbyrd, bedre oc nogactigere
 forwaring, haffver vij worisz Singenechter her vnder trockt,
 oc med Egen handt wunderschreffuet.

Schreffuit paa Hvidtkildt. Ut Supra.

